

Om barn som kan “skremme og bevege”

Veiledning fra BUP til barnehagepersonale om barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Inger Bang Carlsen

Masteroppgave ved Institutt for spesialpedagogikk, UV- fakultetet.

UNIVERSITETET I OSLO

Juni 2007

Sammendrag

Formål og bakgrunn: Temaet for masteroppgaven er veiledning fra BUP til barnehagepersonale om barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Problemstillingen er: "Hva legger behandlere i BUP vekt på i veiledning til barnehagepersonale?" For å kunne besvare dette spørsmålet har jeg brukt to underproblemstillinger om hva slags tiltak overgrepsutsatte barn trenger i barnehagen, og hva slags støtte personalet trenger for å kunne møte barna.

I litteratur og tidligere undersøkelser fant jeg mye om avdekking av seksuelle overgrep, og om barns signaler og symptomer når de blir utsatt for slike overgrep (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003 Aasland, 2004). Jeg fant mindre om oppfølging av barn etter seksuelle overgrep og om hva barnehagepersonalet kunne gjøre for å hjelpe overgrepsutsatte barn. Jeg ønsket derfor å konsentrere min undersøkelse om oppfølgingsfasen.

Metode: Som metode valgte jeg en kvalitativ intervjuundersøkelse. Vurderinger om utvalg av informanter og innhold i intervjuene lå bak dette valget. Jeg tenkte at det behandlere i BUP ville kunne si om det de la vekt på i veiledning, ville kunne ses på som beskrivelser fra deres "livsverden" (Dalen, 2004, Kvale 2005). Jeg ønsket å ha innflytelse på temaene i intervjuene, samtidig som jeg ville ha rom for informantenes tanker og innspill, og valgte derfor å bruke semistrukturerte intervjuer (Dalen, 2004). Jeg intervjuet fem erfarne informanter, to psykologer og tre kliniske pedagoger.

I intervjuene la jeg vekt på åpne spørsmål om det jeg mente var sentrale temaer for problemstillingen. For å kunne forstå rammene for veiledningen spurte jeg om henvisninger og behandling av overgrepsutsatte barn i BUP, og om informantenes egne opplevelser fra arbeid med barna og veiledning til foreldre og personale i barnehagen. For å kunne forstå hva informantene la vekt på i veiledningen spurte jeg hva de tenkte var overgrepsutsatte barns viktigste behov og hvilke tiltak i barnehagen som kunne hjelpe barna. Jeg spurte også hva de la vekt på for å styrke personalets kompetanse og gi dem støtte i arbeidet med barna.

Intervjumaterialet ble transkribert, sortert og analysert ut fra en tilnærming basert på Grounded Theory, fenomenologi og hermeneutikk (Strauss og Corbin, 1996, Dalen, 2004, Kvale, 2005).

Resultater: Temaene i veiledning om barnas behov for tiltak i barnehagen handlet om gode rammer og gode relasjoner. Temaene om rammebetingelsene var om å avdekke og stoppe overgrepene som utgangspunkt for behandling og oppfølging, og om å gi barna struktur og forutsigbarhet i hverdagen. Temaene om relasjoner var knyttet til å hjelpe barna med å gjenopprette trygghet og å få tillit til voksne, og til arbeid med grenser, regulering av atferd og styrking av mestringsfølelse.

Temaene når det gjaldt personalets behov var styrking av kompetanse om seksuelle overgrep mot barn, styrking av tillit til eget arbeid med barnet og støtte til bearbeiding av reaksjoner på belastninger i arbeidet. Temaene informantene la vekt på i veiledningen var i samsvar med deres målsetninger for terapi med barn og egne erfaringer fra arbeidet i BUP.

Konklusjoner: Funnene fra undersøkelsen bekreftet at temaet seksuelle overgrep mot barn ble oppfattet som vanskelig. Samtidig mente alle informantene at det var mulig å hjelpe barn som hadde vært utsatt for slike overgrep, og de syns arbeid med disse barna var viktig og meningsfylt. De arbeidet i tråd med nasjonale retningslinjer for BUP, gjennom terapi med barnet, foreldresamarbeid og veiledning til barnehager.

I veiledning til barnehagepersonale la de vekt på barnehagens mulighet for å hjelpe barna tilbake til en vanlig hverdag etter overgrepene. De mente personalet i barnehagen kunne bruke sin kunnskap om barns behov og utvikling og barnehagens vanlige aktiviteter for å støtte barna. Informantene mente at personalet i barnehagen hadde behov for og nytte av veiledningen fra BUP. Det kan derfor være en utfordring framover å rette mer oppmerksomhet mot samarbeid mellom BUP og barnehage i oppfølging av barn i førskolealder som har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært utfordrende og interessant, både pga. problemstillingen og prosessen med undersøkelsen og skrivingen. Mange har gitt meg god hjelp underveis, og jeg ønsker å takke dem.

Takk til informantene for vilje til å delta i undersøkelsen og for engasjement for temaet den handlet om. Takk for alle bidrag til denne oppgaven, fra samtalene om temaer og erfaringer i intervjuene.

Takk til veileder Åse Egge for et konstruktivt samarbeid. Takk for samtaler og utfordringer om faglige spørsmål, og for støtte og omtanke på det menneskelige plan.

Takk til familie og venner for oppmuntring og interesse gjennom hele prosessen og for gjennomlesning og praktisk hjelp i slutfasen av skrivingen.

Håpet mitt for denne oppgaven er at den skal bli til nytte for noen som arbeider med overgrepsutsatte barn, i barnehage, BUP eller andre steder. Tanken på barna som oppgaven handler om, har også vært en motivasjon for meg.

Asker, juni 2007.

Inger Bang Carlsen

Innhold

SAMMENDRAG.....	2
FORORD.....	4
INNHold	5
1. INNLEDNING.....	8
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA	8
1.2 PROBLEMSTILLING, OG UTVIKLING AV DENNE.....	9
1.3 GJENNOMFØRING AV MASTERUNDERSØKELSEN	10
1.4 STRUKTUREN I MASTEROPPGAVEN	11
2. LITTERATUR OG LOVVERK.....	12
2.1 SEKSUELLE OVERGREP MOT T BARN	12
2.1.1 <i>Forståelse av begrepet .....</i>	<i>12</i>
2.1.2 <i>Forekomst .....</i>	<i>15</i>
2.1.3 <i>Overgrepene konsekvenser for barna.....</i>	<i>18</i>
2.2 OPPFØLGING AV BARN ETTER SEKSUELLE OVERGREP	21
2.2.1 <i>Ulike hjelpeinstansers roller.....</i>	<i>21</i>
2.2.2 <i>Innhold i oppfølgingsarbeidet.....</i>	<i>22</i>
3. METODE FOR UNDERSØKELSEN	24
3.1 VALG AV FORSKNINGSMETODE.....	24
3.1.1 <i>Valg av kvalitativ metode .....</i>	<i>24</i>
3.1.2 <i>Valg av forskningsopplegg.....</i>	<i>26</i>
3.2 UTVALG	27
3.2.1 <i>Kriterier for utvalg av informanter .....</i>	<i>27</i>

3.2.2	<i>Arbeid med å finne informanter.....</i>	28
3.2.3	<i>Tanker om vanskelighetene med å finne informanter.....</i>	29
3.3	INNSAMLING AV INFORMASJON VED KVALITATIVT INTERVJU.....	33
3.3.1	<i>Valg av semistrukturert intervju.....</i>	33
3.3.2	<i>Arbeid med intervjuguiden.....</i>	33
3.3.3	<i>Prøveintervju.....</i>	34
3.3.4	<i>Gjennomføringen av intervjuene.....</i>	35
3.4	BEARBEIDING AV INTERVJUMATERIALET.....	36
3.4.1	<i>Tematisering.....</i>	36
3.4.2	<i>Analyseredskaper.....</i>	36
3.4.3	<i>Arbeidet med sortering og tolkning.....</i>	37
3.5	VALIDITET, RELIABILITET OG ETISKE VURDERINGER.....	38
3.5.1	<i>Validitet.....</i>	38
3.5.2	<i>Reliabilitet.....</i>	42
3.5.3	<i>Etiske overveielser.....</i>	43
4.	RESULTATER OG DRØFTINGER.....	44
4.1	BAKGRUNNSINFORMASJON.....	44
4.1.1	<i>Informantenes kompetanse.....</i>	44
4.1.2	<i>Henvisninger av seksuelt overgrepsutsatte barn til BUP.....</i>	44
4.1.3	<i>Behandlingstilbudet i BUP.....</i>	47
4.1.4	<i>Barnehagens rolle i overgrepsutsatte barns helingsprosess.....</i>	47
4.2	TEMAER OM BARNETS BEHOV FOR TILTAK I BARNEHAGEN.....	48
4.2.1	<i>Avdekking og stopping av seksuelle overgrep.....</i>	49
4.2.2	<i>Struktur i hverdagen, rutiner og forutsigbarhet.....</i>	51

4.2.3	<i>Barnets behov for å bygge opp tillit til andre.....</i>	52
4.2.4	<i>Barnets behov for grenser.....</i>	54
4.2.5	<i>Opplæring i atferd som gir positiv kontakt.....</i>	55
4.2.6	<i>Anerkjennelse av mestringsstrategier og styrking av mestringsfølelse.....</i>	58
4.3	TEMAER OM PERSONALET'S BEHOV FOR STØTTE I ARBEIDET	61
4.3.1	<i>Endringer i personalets kompetanse om seksuelle overgrep mot barn etter Bjugsaken .....</i>	<i>61</i>
4.3.2	<i>Kunnskap om signaler og symptomer hos barn som er utsatt for overgrep .....</i>	63
4.3.3	<i>Samarbeid med foreldre ved mistanke om at barn blir utsatt for overgrep.....</i>	64
4.3.4	<i>Samarbeid med instanser utenfor barnehagen om avdekking .....</i>	66
4.3.5	<i>Samspill i barnehagen.....</i>	67
4.3.6	<i>Støtte som gir personalet trygghet i arbeidet .....</i>	68
4.3.7	<i>Støtte til bearbeiding av egne reaksjoner .....</i>	69
4.4	INFORMANTENES EGNE ERFARINGER SOM UTGANGSPUNKT OG REFERANSERAMME	70
4.4.1	<i>Informantenes målsetninger for terapi og veiledning .....</i>	70
4.4.2	<i>Opplevelser fra samarbeid mellom BUP og andre etater.....</i>	71
5.	OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER	74
5.1	OPPSUMMERING	74
5.1.1	<i>Hovedtrekk i intervjumaterialet .....</i>	74
5.1.2	<i>Hovedtrekk i drøfting ut fra litteratur.....</i>	79
5.2	KONKLUSJONER	81
	KILDELISTE.....	84
	VEDLEGG	87

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Seksuelle overgrep mot barn er et begrep som dekker et vidt spekter av ulike typer krenkelser, utført av fremmede eller av personer i barnets nære omgivelser.

Overgrepene kan ha ulik alvorlighetsgrad, avhengig av blant annet typen overgrep, situasjonen de skjer i, varighet, barnets alder, relasjonen til overgriper og hvordan barnet blir ivaretatt etterpå. Seksuelle overgrep mot barn kan ha alvorlige konsekvenser, og det er en utfordring for personale i barnehager og skoler når barn i deres gruppe blir rammet (Sætre, 1997, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003).

I de siste årene er det gjort undersøkelser om seksuelle overgrep mot barn, og det er også skrevet mye om ulike sider ved det. I spesialpedagogiske hovedoppgaver og masteroppgaver jeg har sett, har oppmerksomheten vært rettet mot skolebarn eller voksne som har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn. Jeg har derfor villet konsentrere meg om temaet barn i barnehage som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Jeg er førskolelærer og logoped, og har vært spesielt opptatt av hvordan seksuelle overgrep kan påvirke barn i førskolealder mht. utvikling og samspill. Mange barn går i barnehage når noen rundt dem får mistanke om at de blir utsatt for seksuelle overgrep, eller når slike overgrep avdekkes. Barn med vansker pga. seksuelle overgrep er ikke spesielt nevnt i "Lov om barnehager" (1995) eller i "Rammeplan for barnehagen" (1997), men vil ofte kunne regnes med til barn som utsettes for omsorgssvikt (Killén, 2004 b). Som følge av seksuelle overgrep kan de ha fysiske, psykosomatiske og psykososiale problemer (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Dyregrov, 2004). Barn med vansker pga. omsorgssvikt eller traumer kan være barn med spesielle behov, og derfor ha rett til prioritert opptak og spesiell oppfølging i barnehagen.

1.2 Problemstilling, og utvikling av denne.

Seksuelle overgrep mot barn er en belastning for barna og et sensitivt tema for voksne rundt dem (Kvam, 2001). Jeg har derfor ikke villet gjøre observasjoner i en barnehage. Jeg har heller ønsket å bruke en indirekte tilnærming for å finne ut hva som kunne være viktig i oppfølging av overgrepsutsatte førskolebarn. Jeg har villet snakke med voksne som arbeidet med slik oppfølging, og tenkte i utgangspunktet på behandlere i BUP eller førskolelærere med overgrepsutsatte barn i sin gruppe, som mulige informanter.

I litteratur og informasjon til barnehager om seksuelle overgrep mot barn har jeg funnet mye om hvordan man kan avdekke overgrep. Det har vært beskrivelser av hvilke signaler man kan se etter hos barn når det er mistanke om seksuelle overgrep, og om hvordan man kan gå videre med observasjoner og bekymringer, innenfor og utenfor barnehagen (Myhren og Steinbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Aasland, 2004). Oppmerksomheten har i mindre grad vært rettet mot hva barn kan trenge av spesielle tiltak i barnehagen når det er mistanke om seksuelle overgrep, eller når slike overgrep er avdekket. Det er viktig for barnet at overgrepene blir avdekket og stoppet, men barnet kan også trenge oppfølging for å unngå at vansker etter overgrepene vedvarer eller forsterkes. Barn som har vansker etter seksuelle overgrep kan blant annet få oppfølging fra Psykisk helsevern for barn og unge, BUP, som er en del av de statlige helseforetakene. BUP er en spesialisthelsetjeneste på 2. linjenivå som kan utrede og behandle barn og unge med psykiske vansker og lidelser (Sosial- og helsedir., 2003).

Når et barn er i behandling hos BUP, kan BUP gi råd og veiledning til personer i barnets sosiale miljø, slik at de kan støtte barnet. Barnets familie eller andre nære omsorgspersoner og personalet i barnehagen, kan være viktige støttepersoner for barnet. BUP vil samarbeide med barnets foreldre eller omsorgspersoner om behandlingen barnet får, og de kan gi veiledning til personalet i barnets barnehage (ibid). Veiledningen til barnehagepersonalet vil være en profesjonsveiledning, som har som mål å gi kunnskap og støtte, slik at personalet kan gjøre en god jobb overfor barnet (Johannessen m.fl., 2001). BUP kan i tillegg til veiledning i enkeltsaker, delta i en generell opplæring av personale i barnehager og skoler om temaet seksuelle overgrep

mot barn (Sosial- og helsedir., 2003). Jeg ønsket ut fra dette å bruke min undersøkelse til å intervjuere behandlerne i BUP om hva de ville formidle til personale i barnehager om arbeid med overgrepsutsatte barn. Jeg tok kontakt med noen poliklinikker i BUP med tanke på å finne informanter. Samtaler om hvilke faggrupper som er behandlere i BUP og om hvilke ansatte i barnehagen BUP gir veiledning til påvirket utviklingen av problemstillingen.

På grunnlag av litteratur, retningslinjer for arbeidsoppgaver i BUP, kontakt med BUP og vurderinger rundt temaet **barn i barnehage som har vært utsatt for seksuelle overgrep**, har jeg formulert problemstillingen:

Hva legger behandlere i BUP vekt på i veiledning til barnehagepersonale?

Som underproblemstillinger vil jeg se på: Hvilke tanker har behandlerne om:

- hva slags tiltak barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep trenger?
- hva slags støtte personalet trenger for å kunne møte barna?

1.3 Gjennomføring av masterundersøkelsen

Utgangspunktet for undersøkelsen har gjort at jeg konsentrerte litteraturvalg og intervjuetemaer om praktisk arbeid i BUP og barnehage. Jeg har først og fremst brukt norsk pedagogisk og psykologisk litteratur, beregnet på hjelpere i overgrepssaker, barnehagepersonale og spesialpedagoger. Jeg har prøvd å finne nyere litteratur, men i noen sammenhenger har noe eldre litteratur, fra 80 og 90- årene vært relevant.

Intervjuundersøkelsen med fem informanter ble gjennomført ved BUP- klinikker på Østlandet. Jeg brukte semistrukturerte intervjuer. Analysen av intervjumaterialet har vært basert på en Grounded Theory- tilnærming, fenomenologi og hermeneutikk (Strauss og Corbin, 1996, Dalen 2004, Kvale, 2005). Jeg har vurdert utsagn fra informantene, og sett på fenomener i deres beskrivelser i lys av litteratur og tidligere undersøkelser.

I masteroppgaven har jeg brukt begrepet overgrepsutsatte barn synonymt med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Der jeg har brukt begrepet overgrep, betyr det i denne sammenhengen seksuelle overgrep.

Tittelen på oppgaven har et sitat fra en informant som utgangspunkt.

1.4 Strukturen i masteroppgaven

Etter innledningen tar jeg for meg litteratur og lovverk om seksuelle overgrep mot barn og litteratur om barnets behov for oppfølging etter overgrep. Jeg ser også på hva som kan være barnehagepersonalets behov for støtte i deres arbeidssituasjon.

I metodekapitlet beskriver jeg hvordan jeg har tenkt og valgt i prosessen med å finne informanter, lage intervjuguide, gjennomføre intervjuene og transkribere og analysere det materialet jeg fikk.

I resultatkapitlet beskriver jeg funn fra intervjumaterialet. Jeg bruker sitater fra informantene som eksempler i tolkingen av fenomener, og sammenlikner med litteratur og tidligere undersøkelser. I siste kapittel i oppgaven tar jeg for meg oppsummeringer og konklusjoner.

2. LITTERATUR OG LOVVERK

2.1 Seksuelle overgrep mot barn

2.1.1 Forståelse av begrepet

Seksuelle overgrep mot barn kan defineres på flere måter. Rettsvesenet har sine juridiske definisjoner, knyttet til typer av overgrep, barnets alder, barnets relasjon til overgriperen og alvorlighetsgraden i konsekvensene for barnet (Sosial- og helsedir., 2003). De juridiske definisjonene er delt inn i tre kategorier: Seksuelt krenkende eller uanstendig atferd, seksuell handling og seksuell omgang (ibid). Seksuell omgang, som inkluderer samleie, er den alvorligste kategorien og har den strengeste strafferammen. Dersom barnet dør eller blir alvorlig og langvarig skadet som følge av overgrepene, kan overgriperen dømmes til inntil 16 års fengsel (Straffeloven, kap.19).

I psykologisk og pedagogisk sammenheng brukes psykologiske definisjoner på seksuelle overgrep, i tillegg til eller i stedet for de juridiske. Flere påpeker at det ikke bare er de fysiske handlingene et barn har vært utsatt for, som avgjør hvor alvorlige konsekvenser seksuelle overgrep får. Det er mange aspekter i situasjonen rundt overgrepene som er av betydning, for eksempel relasjonen mellom barnet og den som begår overgrepene, antall overgripere og antall overgrep, barnets alder og overgrepenes frekvens og varighet (Browne og Finkelhor, 1986, Sætre, 1997). Sætre (1997) kommenterer også hvordan ulike definisjoner på seksuelle overgrep mot barn kan gi ulik statistikk på forekomsten.

I "Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet" (Sosial- og helsedir., 2003) presenteres både juridiske og psykologiske definisjoner. De psykologiske definisjonene omfatter en oppsummering av aspekter som har kommet fram i sosialfaglig, sosiologisk og psykologisk litteratur om seksuelle overgrep mot barn. Det beskrives at seksuelle overgrep er handlinger barn ikke kan forstå eller ikke er modne

for og ikke kan gi samtykke til. Det er handlinger som krenker barnets integritet, og det er voksne som bruker sin overmakt i møte med barnets avhengighet. Det er den voksnes behov, og ikke barnets, som er i fokus. Det som skjer i overgrepene er ikke sosialt akseptert, eller det er i strid med lovens bestemmelser. Denne måten å forstå begrepet seksuelle overgrep mot barn på, er beskrevet også hos Myhren og Steinsbekk (2000, s. 13). De bruker følgende definisjon, opprinnelig fra Kempe, som utgangspunkt for sin bok om avdekking av seksuelle overgrep mot små barn: *”Med seksuelle overgrep eller seksuell utnytting av barn og unge menes at avhengige og utviklingsmessige umodne barn eller ungdommer trekkes inn i seksuelle aktiviteter som de ikke fullt ut forstår, som de ikke har tilstrekkelig kunnskap eller erfaring til å gi sitt begrunnede samtykke til, eller som krenker familierollens seksuelle tabuer.”*

Kvam (2001) siterer også denne definisjonen. Hun mener seksuelle overgrep mot barn vil omfatte alle handlinger der ungdom eller voksne utnytter barn eller umodne personer for å tilfredsstille egne seksuelle behov, og sier det kan dreie seg om incest, misbruk fra andre barnet kjenner og/ eller er avhengig av, og overgrep fra ukjente.

Både de juridiske og de psykologiske definisjonene synes vesentlige når man skal arbeide med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. De psykologiske aspektene ved overgrepene har betydning for det konkrete arbeidet med barnet. De juridiske sidene ved seksuelle overgrep skal politi og rettsvesen ta seg av. I fortsettelsen av min oppgave vil jeg derfor bruke Kempes definisjon av seksuelle overgrep som mitt utgangspunkt. Jeg utleder som Kvam (2001) at seksuelle overgrep er handlinger der ungdommer eller voksne utnytter barn for å tilfredsstille egne behov. Kvam legger vekt den voksnes seksuelle behov (ibid). Andre beskriver at det kan handle om voksnes maktbehov (Sosial- og helsedir., 2003). Jeg vil inkludere begge disse aspektene i min forståelse av seksuelle overgrep mot barn.

I tillegg til grunnleggende definisjoner på seksuelle overgrep, kan traumbegrepet være relevant. Flere forfattere har beskrevet at seksuelle overgrep kan forstås som traumer. Dyregrov beskriver psykiske traumer som ”overveldende, ukontrollerbare hendelser

som innebærer en ekstraordinær psykisk påkjenning for det barn eller den ungdom som utsettes for hendelsen”(Dyregrov, 2004, s. 11). Terr (1981) beskriver et traume hos et barn som den skaden som oppstår i personligheten når en plutselig, intens og uventet angst overvelder det, slik at det ikke har muligheter til mestring eller forsvar. Hun beskrev først skader ved enkelthendelser, men ble seinere opptatt av serier av traumatiske hendelser, som gjentatte seksuelle overgrep eller mishandling, og hendelser i krigssituasjoner. (Dyregrov 2004). Serier av traumeerfaringer har fått betegnelsen ”Type 2 traumer”. Dyregrov mener at seksuelle overgrep kan beskrives som slike traumer, eller som ”kumulative traumer”. Han mener at slike traumer er vanskeligere å forholde seg til enn traumatiske enkelthendelser. Det krever mer fra et omsorgsmiljø som barnehage eller skole å legge til rette for bearbeiding og kompensasjon for barn som har vært utsatt for gjentatte traumer (ibid).

Toverud (1997) bruker også traumbegrepet når hun skriver om terapi med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Hun peker på at traumbegrepet kan innebære en begrensning i forhold til å forstå det komplekse i traumatiske erfaringer og måten slike erfaringer kommer til uttrykk på. Hun mener man kan bli mindre i stand til å forstå sosiale prosesser rundt de vonde erfaringene og uttrykkene for dem, dersom man bare ser på traumet som et sår eller en skade hos den som har vært utsatt for overgrep.

Det synes nødvendig å ha oppmerksomheten rettet mot både barnet og omgivelsene for å forstå hva seksuelle overgrep kan medføre for et barn. Det er en risiko for at barnet kan bli skadet, i større eller mindre grad og mer eller mindre varig, av seksuelle overgrep. (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Dyregrov, 2004, Aasland, 2004.). Å se seksuelle overgrep som overveldende situasjoner som barnet ikke kan mestre og derfor reagerer på med psykiske smerte- og forsvarsreaksjoner, som det beskrives i traumedefinisjonene (Dyregrov, 2004), virker relevant. Toveruds (1997) spørsmål om begrensningene ved traumbegrepet, gir et utfyllende perspektiv. I tillegg til arbeidet med barnets skader og behov, er det behov for arbeid med relasjonene og miljøet rundt barnet.

Definisjonene på seksuelle overgrep som handlinger voksne er ansvarlige for, innebærer at det som skader barnet er situasjoner som i utgangspunktet er utenfor barnets kontroll. Det at overgrepene kommer utenfra, og ikke fra barnet selv, taler for å inkludere en forståelse av barnets nettverk og oppvekstvilkår, som viktig både når det gjelder hvordan barnets vansker oppstår, og hvordan man kan arbeide for å kompensere for skadene. Egenskaper ved barnet kan spille en rolle for hvordan det klarer seg etter seksuelle overgrep, men også relasjoner og ressurser hos personer i barnets nettverk kan ha avgjørende betydning. (Killén, 2004 b) Oppmerksomhet mot barnets nettverk kan handle om å finne ut hvordan og hvorfor seksuelle overgrep skjedde. Hvordan familien, barnehagen, BUP og barnevern ser på seksuelle overgrep mot barn, og på konsekvenser og bearbeiding av det, vil ha innflytelse på barns liv etter overgrep (ibid).

2.1.2 Forekomst

Flere har påpekt at hvilken definisjon man bruker ved undersøkelser angående seksuelle overgrep mot barn vil ha innvirkning på statistikken over forekomst (Sætre, 1997, Sosial- og helsedir., 2003). En vid forståelse vil gi et høyere tall i statistikken enn en mer spesifikk forståelse. Dette kommer til uttrykk hos Kvam (2001) når hun refererer ulike undersøkelser om omfanget av seksuelle overgrep mot barn. I undersøkelser fra Norge viser hun til ulike statistikker for de samme undersøkelsene, avhengig av hvilke typer overgrep man inkluderer. Ser man på alle typer, fra de som ikke innebærer berøring eller annen direkte kontakt mellom barnet og overgriperen til de alvorligste krenkelsene, får man høyere tall enn om man bare ser etter de typene som betegnes som alvorlige. De alvorlige overgrepene innebærer kontakt i forskjellige former, der samleielignende situasjoner blir sett på som den groveste typen krenkelse.

Sætre, Holter og Jebsen gjennomførte i 1986 en norsk omfangsundersøkelse. De sendte ut spørreskjemaer til 1017 tilfeldig utvalgte, voksne personer. Undersøkelsen viste at 19 % av kvinnene og 14% av mennene hadde vært utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år, hvis man tok alle typer overgrep i betraktning. 14 % av kvinnene og 9 % av mennene hadde vært utsatt for overgrep som innebar en form for berøring eller kontakt, og kunne karakteriseres som alvorlige overgrep. En annen norsk undersøkelse

utført av Statens Institutt for Folkehelse i 1993, med et utvalg på 5000 personer, konkluderte med at 31 % av kvinnene og 16 % av mennene hadde vært utsatt for overgrep ut fra en vid definisjon. Hvis man la til grunn at det skulle ha forekommet berøring av genitalia, hadde 13 % av kvinnene og 7 % av mennene vært utsatt for overgrep. Når man brukte en tilsvarende definisjon på typen overgrep for aldersgruppen under 16 år, der overgriperen var minst 4 år eldre enn den utsatte, var forekomsten 9 % for kvinner og 5 % for menn (Kvam 2001). Fra Sverige (1983) refererer Kvam en forekomst på 19 % for kvinner og 14 % for menn, og fra Danmark (1988) en forekomst på 14 % for kvinner og 7 % for menn. Hun refererer også undersøkelser fra USA, fra Finkelhor, Herman og Hirschman, Fritz et al. og Gorey og Leslie, fra tidsrommet 1979 ti 1985. Der varierer forekomsten fra 8-33 % for kvinner og fra 5-16 % for menn. I en undersøkelse fra Australia med en vid definisjon av seksuelle overgrep, ut fra begrepet "uønskede seksuelle handlinger" før fylte 17 år, er antallet utsatte 45 % for kvinner og 19 % for menn. Også i denne undersøkelsen har man i tillegg til å se på den totale forekomsten knyttet til alle typer overgrep, nyansert undersøkelsen ved å se på undergrupper. Man har undersøkt for eksempel hvor mange jenter som var utsatt for samleie eller inntrengning med fingre eller gjenstander, og på forekomsten av analt samleie for gutter. Tallene for undergruppene er lavere enn for undersøkelsen som helhet. En interessant informasjon fra denne undersøkelsen, er at 80 % av de som ble utsatt for seksuelle overgrep var yngre enn 13 år ved første overgrep. Gjennomsnittsalderen for jenter var 9,9 år, for gutter 9,0 år. 19 % av overgrepene ble beskrevet som incest (ibid).

Kvam (ibid.) beskriver ulike metodiske problemer knyttet til forståelsen av undersøkelser om forekomst av seksuelle overgrep mot barn og unge. I tillegg til definisjonsproblemet, som jeg nå har vært inne på, kan spørreundersøkelsene også variere når det gjelder andre kriterier. Det kan være inkluderingskriterier for antall ganger et overgrep må ha foregått for å skulle telle med, det kan være aldersgrenser som er ulike, for eksempel kan noen undersøkelser bruke overgrep før fylte 16 år, mens andre bruker før fylte 18 år. Nyansene i spørsmålene kan gi forskjellige svar, og oppfattes ulikt av personene som svarer. Hvordan utvalget for undersøkelsen er gjort,

hvordan svarene er innsamlet og svarprosenten, kan også påvirke resultatet av undersøkelsen. Dette må tas med i betraktningen når man leser sammenlikninger av ulike undersøkelser.

I veilederen fra Sosial- og helsedirektoratet (2003) vises det til noen av de samme undersøkelsene som hos Kvam (2001), bl.a. den norske omfangsundersøkelsen fra 1986 (Sætte m. fl.), og undersøkelsene fra USA. Veilederen refererer Finkelhors gjennomgang av ulike undersøkelser om forekomst fra 20 forskjellige land, som viste at fra 7- 36 % av kvinner og 3- 29 % av menn var utsatt for seksuelle overgrep. De refererer også en sammenliknende undersøkelse av Gorey og Leslie, på forekomstundersøkelser fra USA og Canada. De samme problemene som Kvam (2001) beskrev, med ulike definisjoner og ulike metoder i undersøkelsene, avspeiles i tallene fra disse forskerne. Sætte (1997) skriver etter å ha gått gjennom bl.a. Finkelhors og Gorey og Leslies undersøkelser fra USA, at hvis man inkluderer alle typer seksuelle overgrep, fra de uten berøring til de alvorligste, samleieliknende, kan 10- 20 % av kvinner og 5-10 % av menn ha vært utsatt for seksuelle overgrep som barn. Når det gjelder forekomsten av grove seksuelle overgrep, viser en undersøkelse av Schei m. fl., utført blant studenter i Trondheim, at 5 % av kvinnene og 1% av mennene hadde opplevd dette før de fylte 18 år (Sosial- og helsedir., 2003).

Det er en vanskelighet for min oppgave om seksuelle overgrep blant førskolebarn at de fleste undersøkelsene ikke har informasjon knyttet til ulike aldersgrupper blant barn og unge. De viser bare generelt hvor stort man antar at omfanget av seksuelle overgrep mot barn og unge fra 0 – 18 år er. Det har vært vanskelig å finne informasjon som sier noe om forekomst blant de minste barna. To undersøkelser referert av Myhren og Steinsbekk (2000) sier noe. Ved arbeid med å finne ut hvordan barn avdekker at de har vært utsatt for seksuelle overgrep, tok Sorensen og Snow i 1991 utgangspunkt i 630 barn som var henvist til behandling p.g.a. mistanke om seksuelle overgrep. De fant 116 saker der det var bekreftet at overgrepene mot barna var reelle, ut fra medisinske funn, innrømmelser fra overgriper eller fellende dommer. I disse sakene var barna i alderen 3 – 17 år, og 20 % av dem var mellom 3 – 5 år. I en oppfølgingsundersøkelse i 1996, med samme problemstilling, studerte Bradley og Wood 234 saker der man med

sikkerhet visste at barn var blitt utsatt for overgrep. Disse barna var i alderen 1 – 18 år, og 20 % av dem var fra 1 – 5 år.

Flere har beskrevet at seksuelle overgrep mot barn i førskolealder skjer (Sætre, 1997, Myhren og Steisbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Aasland, 2004). Sorensen og Snows og Bradley og Woods undersøkelser kan være en indikasjon på at ca. 20 % av tilfellene fra de generelle undersøkelsene om seksuelle overgrep før fylte 16 eller 18 år kan handle om overgrep som har begynt i førskolealder.

Gruppen barn som opplever å bli utsatt for seksuelle overgrep allerede i førskolealder, blir ut fra dette liten, men det er likevel viktig at disse barna får oppmerksomhet. Bevissthet om at overgrep mot små barn skjer, og kunnskap om forekomst kan påvirke ulike hjelpeinstansers planlegging av forebyggende tiltak mot overgrep og oppfølging og behandling for barn som har vært utsatt.

2.1.3 Overgrepenes konsekvenser for barna

De som har forsket på seksuelle overgrep mot barn, mener at de fleste utsatte barn viser noen signaler eller symptomer (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Aasland 2004) Noen av signalene eller symptomene kan være de samme uavhengig av barnets alder, andre endrer seg med alderen. Barn kan gi signaler gjennom fysiske, psykiske eller psykososiale problemer. For voksne i omgivelsene kan det være et problem at signalene kan være generelle og vanskelige å spore tilbake til en bestemt årsak. Særlig når det gjelder små barn, kan det være vanskelig å avgjøre om det er seksuelle overgrep eller andre vanskelige livsbetingelser som ligger bak de fysiske eller atferdsmessige endringene man ser hos barnet.

Barn i alderen 0 – 2 år som utsettes for seksuelle overgrep, kan få angst som kommer til uttrykk i forbindelse med rutiner ved stell, de kan bli engstelige og klamrende eller skrike mye. De kan få problemer med å sove og virke generelt mistilpassede. De har ennå ikke et språk de kan bruke effektivt, slik at de kan formidle verbalt hva som plager dem. Litt større førskolebarn, i alderen 3 – 5 år, kan i større grad også bruke ord for å forklare at de opplever noe vondt. De kan si noe som gjør at man kan forstå at de er

utsatt for seksuelle overgrep, men de kan også være redde for å snakke om det, slik at det de sier med ord, er at det er noe de ikke tør eller kan si. Disse barna kan fortsatt ha fysiske symptomer som et viktig uttrykk. De kan ha vondt i magen, eller vondt i hodet, de kan ha kløe eller smerter i underlivet, selv om man ikke kan se noen fysiske forandringer her, og de kan ha problemer med å holde på urin eller avføring, etter at de først har blitt renslige. I tillegg kan de vise psykiske symptomer, som angst, depresjon og fortvilelse, eller de kan bli aggressive eller innadvendte eller virke fjerne. De kan ha dårlige søvnmønstre og plages av mareritt. De kan også ha problemer med å spise mat som kan gi assosiasjoner til kjønnsorganer eller sæd (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helse dir., 2003). Noen barn i førskolealder får nedsatt vekst og slutter å legge på seg som følge av seksuelle overgrep. I noen tilfeller kan man se konkrete tegn på at det har foregått overgrep, ved at barnet blør fra endetarmen eller skjeden, har utflod, er sår eller rød i skrittet, har blåmerker på lårene og rundt hoftepartiet eller andre steder der det er blitt slått eller holdt (Myhren og Steinsbekk, 2000). Bortsett fra disse konkrete tegnene på at det er seksuelle overgrep som ligger bak barnets problemer, mener Myhren og Steinsbekk at det eneste som entydig skiller seksuelt misbrukte barn fra ikke- misbrukte barn og fra andre psykiatrisk hjelpetrengende barn, er at de seksuelt misbrukte barna ofte har en seksualisert atferd. De mener at barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep har et større innslag av seksuelt språk, masturbasjon og seksuell lek i sin atferd, og at de kan opptre seksuelt utfordrende og grenseløst overfor andre barn og voksne.

Myhren og Steinsbekk viser også til undersøkelser av Kendall- Takett et al., der det hevdes at en tredjedel av barn som er utsatt for seksuelle overgrep ikke viser symptomer på det. De fremhever også behovet for å sammenholde de signalene og symptomene barn viser, med annen tilgjengelig informasjon for å kunne vurdere årsakene til fysiske eller atferdsmessige endringer hos barn.

Dyregrov (2004) beskriver gjentatte seksuelle overgrep som kumulative traumer. Han mener slike traumer kan få forsterket effekt over tid. Han beskriver at barn kan dissosiere for å beskytte seg mot den psykiske smerten ved kumulative traumer. Han ser dissosiasjon som en forsvarsmekanisme der det skapes et skille mellom følelser, tanker

og atferd, og mener dette kan bli et mønster som barnet kan bruke i økende grad. Benum og Boe (1997) mener at å dissosiere kan forstås som det motsatte av assosiere. De beskriver dissosiasjon som at bevisstheten spaltes i ulike fragmenter. Den delte oppmerksomheten kan gjøre det mulig å koble ut sterke, smertefulle opplevelser. Slik kan dissosiasjon bli en mestringsmekanisme ved alvorlige traumer, som seksuelle overgrep. Dissosiasjon kan brukes mens overgrepene pågår, men også seinere, når ytre impulser gir assosiasjoner til traumatiske hendelser (ibid).

Noen har hevdet at dess tidligere et barn blir utsatt for seksuelle overgrep, dess større er risikoen for langsiktige skader. Andre har ment at det er verre for større barn som skjønner mer av hva som skjer ved et seksuelt overgrep. Kvam (2001) refererer noen undersøkelser som mener å vise at de negative virkningene var større for dem som var skolebarn ved første overgrep enn for dem som var førskolebarn. Men hun skriver også at noen hevder at mange av dem som har de tyngste diagnosene og de fleste innleggelsene i psykiatriske sykehus, ble utsatt for seksuelle overgrep i førskolealder. Flere forfattere (Sosial- Helsedir., 2003, Dyregrov, 2004) hevder også at det er en overrepresentasjon av personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep, blant pasienter som er innlagt på psykiatriske sykehus, og særlig blant dem med alvorlige diagnoser. Blant dem som får diagnosen multippel personlighetsforstyrrelse, har de aller fleste iflg. Dyregrov (2004) en bakgrunn der de har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn. Benum og Boe (1997) skriver at multippel personlighetsforstyrrelse nå kalles dissosiativ identitetslidelse. De knytter denne lidelsen til gjentatt behov for mestring ved en alvorlig grad av dissosiasjon, for eksempel ved alvorlige seksuelle overgrep. Generelt mener Dyregrov at barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep eller mishandling har en større risiko enn andre barn for å få psykiske problemer seinere i livet. Han mener personlighetsutviklingen, synet på tilværelsen og tanken på framtida kan påvirkes. Det samme kan nære relasjoner, selvtilit, selvoppfatning og evne til å regulere egne følelser. I tillegg kan læringskapasiteten reduseres fordi oppmerksomhet og konsentrasjon blir nedsatt. Valg av yrke og kapasitet til å takle rollen som foreldre kan også påvirkes. Browne og Finkelhor (1986) har tidligere beskrevet tilsvarende konsekvenser etter seksuelle overgrep.

2.2 Oppfølging av barn etter seksuelle overgrep

2.2.1 Ulike hjelpeinstansers roller

Når vi vet at konsekvensene av seksuelle overgrep mot barn kan gi barn omfattende og langvarige skader, er det viktig å arbeide med spørsmålet om hvordan barn som har vært utsatt for overgrep kan få best mulig hjelp. Flere instanser kan hjelpe barn etter overgrep. Politi og barnevern har lovhjemlet rett og plikt til å handle i forhold til anmeldelser og bekymringsmeldinger. BUP kan bidra med utredning og behandling og barnehagen kan ha en rolle som et stabilt miljø utenfor hjemmet for barn som trenger det (Sosial- og helsedir., 2003). Ansatte i BUP og barnehage har opplysnings- plikt til barnevernet om barn lever som under forhold de mener kan kreve tiltak fra barnevernets side (Helsepersonellloven, 1999 § 33, Barnehageloven, 1995 § 23).

BUP kan utrede barnet etter henvisning fra lege eller barnevern. De kan anbefale og gjennomføre behandling av barnet og gi råd og veiledning til familien og andre personer som har ansvar og omsorg for barnet, som fosterforeldre, skole – og barnehagepersonale (Sosial- og helsedir., 2003, Ihle, 2000).

Barnehagen er en viktig del av mange barns hverdag, og personalet i barnehagene kan følge med i barnas utvikling og væremåte, og registrere forandringer som gir grunn til bekymring. De vil kunne ta imot barns uttrykk for hvordan de har det hjemme, eller i andre sammenhenger utenfor barnehagen, og vil derfor kunne være viktige både når det gjelder å melde bekymring til barnevernet og når det gjelder å skape et stabilt miljø for barn ved oppfølging etter seksuelle overgrep (Sosial- og helsedir., 2003, Sagbakken og Aanderaa, 1993, Killén 2004 b). Barnehagen kan være et redskap i arbeidet med å gi alle barn gode oppvekstvilkår. I situasjoner der barn utsettes for omsorgssvikt kan barnehagen brukes som et tiltak når foreldre trenger avlastning og støtte, og når barnet trenger kontakt med andre enn familien for å kunne utvikle seg tilfredsstillende (Sagbakken og Aanderaa, 1993).

2.2.2 Innhold i oppfølgingsarbeidet

BUP's valg av behandlingstilbud til barnet vil ha sammenheng med hva slags vansker barnet har, situasjonen rundt overgrepene og støtten barnet har i andre miljøer (Sosial- og helsedir., 2003, Ihle, 2000). Ulike forfattere innenfor psykisk helseomsorg for barn beskriver individualterapi med barnet, gruppeterapi eller ulike former for familierapi som aktuelle behandlingsformer i oppfølging av barn med skader relatert til seksuelle overgrep. Behandlingen kan ha som mål at barnet på ulike måter skal kunne uttrykke og bearbeide traumene, og få hjelp til å mestre livet videre etter overgrepene (Terr, 1981, Mossige, 1997, Theophilakis 1997, Toverud, 1997, Dyregrov, 2004).

Killén (2004 b) mener at barnehagen i liten grad kan påvirke barnas omsorgssituasjon utenfor barnehagen. Det barnehagepersonalet kan gjøre, er å observere og dokumentere barns funksjon, forholdet mellom barna og foreldrene og forholdet mellom barnas foreldre, og evt. melde fra til barnevernet når det er grunn til bekymring. Likevel mener hun at barnehagen spiller en viktig rolle for barn som opplever ulike typer omsorgssvikt. Barnehagen er viktig for det enkelte barn fordi den kan gi stimulering, god omsorg og støtte til en positiv utvikling i den tiden barnet er i barnehagen. Barnet trenger noen som ser det som det er, og personalet i barnehagen kan se barnet slik fordi de møter barnet hver dag. Barnehagen kan også støtte foreldrene i deres omsorg for barnet. Hun mener barnehagen er en uutnyttet ressurs når det gjelder arbeid med barn som opplever omsorgssvikt.

Målsetninger for barnehagens innhold er knyttet både til det enkelte barns utvikling og trivsel, og til barns utvikling og læring i gruppe (Rammeplan, 1997). Barnehagen kan bidra ved å gi barnet individuell oppmerksomhet og ved å la barnet være en del av en gruppe i vanlige barnehageaktiviteter.

Killén (2004 b) mener at uansett hvilke mestringsstrategier barn bruker for å klare seg i situasjoner med for store belastninger, vil følelsene de prøver å håndtere være de samme. Det kan dreie seg om hjelpeløshet, forvirring, skyldfølelse, angst, sorg, tomhet, aggresjon og depresjon, i varierende grad og styrke. Disse følelsene er det nødvendig for barnet å forholde seg til og hensikten med å bruke overlevelseshet- eller

mestringsstrategier er å oppnå en form for kontroll i vanskelige situasjoner. Noen barn kan få konstruktive opplevelser som kompenserer for de vonde opplevelsene, ved at de bruker sine sterke sider, og møter mennesker som gir dem positiv respons. Barnehagen kan være et sted der barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, kan få hjelp til å bygge opp gode relasjoner, konstruktiv atferd og mestringsfølelse.

Dersom barnehagen skal kunne fylle en slik funksjon, trenger personalet kunnskap om hva slags konsekvenser seksuelle overgrep mot små barn kan ha, hvordan barn kan uttrykke at de har vært utsatt for overgrep og hva barna kan trenge hjelp med etter overgrepene (Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Dyregrov, 2004). Fordi temaet seksuelle overgrep på mange måter kan oppleves som vanskelig, vil det være krevende både for behandlere i BUP og personale i barnehagen å arbeide med barn som har vært utsatt for overgrep (Ihle, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b). De som hjelper barn som har vært utsatt, vil derfor trenge støtte for å kunne stå i en oppfølgingsprosess over tid. Barnehagepersonale kan få øket faglig kunnskap og støtte til bearbeiding av egne reaksjoner gjennom veiledning fra BUP (Sosial og helsedir., 2003).

3. METODE FOR UNDERSØKELSEN

3.1 Valg av forskningsmetode

3.1.1 Valg av kvalitativ metode

Hva man vil studere og sammenhengen man vil se det i, har avgjørende betydning for hva slags metodisk tilnærming man velger for en undersøkelse. Jeg har ut fra min problemstilling valgt en kvalitativ tilnærming. Jeg vil vise hvorfor jeg syntes denne tilnærmingen var best egnet. Deretter vil jeg avgrense den videre beskrivelsen til refleksjoner om egne valg og framgangsmåter innenfor en kvalitativ metode.

Min problemstilling handler om hva behandlere i BUP mener det er viktig å legge vekt på i veiledning til barnehager om oppfølging etter seksuelle overgrep mot barn. Jeg har ønsket både å få en beskrivelse av hva slags tiltak de ville legge vekt på, og å få innsikt i deres begrunnelser for disse. Dette har jeg ment er i tråd med et overordnet mål for kvalitativ forskning om ”å utvide forståelsen for fenomener knyttet til personer og situasjoner i deres sosiale virkelighet” (Dalen, 2004, s. 16). Dette innebærer at det legges vekt på personenes ”livsverden”, dvs. deres opplevelse av sin egen livssituasjon, i tillegg til beskrivelse av situasjonen (ibid). Jeg har derfor tenkt at en kvalitativ undersøkelse passet for min problemstilling.

Jeg har ønsket å belyse temaet om oppfølging i barnehagen for førskolebarn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, fordi det var et tema jeg fant lite om i litteratur for førskolelærere og spesialpedagoger. Før undersøkelsen var det derfor vanskelig å ha en klar oppfatning av hva behandlerne i BUP ville legge vekt på i sin veiledning til barnehagepersonale. Det jeg fant i litteraturen om små barns mulige reaksjoner etter seksuelle overgrep, og det jeg leste om tiltak i barnehagen i avdekkingsfasen, kunne gi meg noen holdepunkter for hva som kunne antas å være viktig. Det virket likevel som det kunne bli vanskelig å utforme en hypotese og lage kategorier på forhånd, slik man

---

ofte gjør i kvantitative undersøkelser (Befring, 2002). Det virket som det ville være mer konstruktivt å gå inn i temaet ved hjelp av et forskningsspørsmål, som ofte egner seg godt for kvalitative undersøkelser (ibid). Dette har også bidratt til at jeg har valgt en kvalitativ tilnærming.

Spørsmålet om hvordan jeg skulle finne informanter har også vært avgjørende for valget. Jeg antok at temaet seksuelle overgrep mot små barn, kunne oppleves belastende og sensitivt også for behandlere i BUP. Derfor ønsket jeg å intervju personer som mente de hadde kompetanse og var motiverte for å snakke om dette temaet. Ut fra disse vurderingene tenkte jeg at det ville være vanskelig å bruke et representativt utvalg av alle behandlere i BUP som arbeidet med førskolebarn og veiledning til barnehage. Det virket som det mest realistiske i forhold til tema og problemstilling ville være å satse på et strategisk utvalg. Ved å velge å snakke med noen få personer med kunnskap og erfaring, ville jeg kunne gå mer åpent ut og mer i dybden enn ved en bredere, kvantitativ undersøkelse med en større informantgruppe med varierende grad av kunnskap og erfaring, og et mer definert utgangspunkt.

Det viste seg at det var vanskelig å finne informanter. Det syntes jeg bekreftet at en kvalitativ tilnærming var et riktig valg for mitt forskningstema. Med utgangspunkt i de BUP- klinikkene jeg kontaktet, ville det ha vært vanskelig å gjennomføre en breddeundersøkelse. Spørreskjema til alle behandlere kunne ha gitt en lav svarprosent fordi mange ikke hadde erfaring fra arbeid med overgrepsutsatte førskolebarn. Jeg kunne også ha fått svar som viste at det som ble gjort i veiledning til barnehager om seksuelle overgrep, ikke var i samsvar med min hypotese og mitt spørreskjema.

Dersom jeg kunne ha gjort en større undersøkelse enn det som er mulig i en masteroppgave, kunne jeg ha brukt både kvantitative og kvalitative metoder. Da kunne disse metodene ha utfyllt hverandre og gitt informasjon om ulike sider ved forskningstemaet mitt (Kvale, 2005).

3.1.2 Valg av forskningsopplegg

Jeg velger å se min undersøkelse som en kasusstudie av fenomenet ” Veiledning fra BUP til barnehagepersonale i saker om seksuelle overgrep”. ”Case” eller kasus betyr ”enkelt- tilfelle”, og begrepet brukes på ulike måter i sammenheng med kvalitative studier. En kasusstudie kan være en undersøkelse av en eller noen få personers opplevelse av sin livssituasjon eller et spesielt tema. Det kan også være et fenomen som undersøkes gjennom intervjuer eller observasjoner av en eller flere personer eller grupper. (Gall m. fl., 2003). Kasusstudier kan ha ulike utforminger, avhengig av antall undersøkte personer eller grupper og antall utførte studier. Forskningsdataene for min undersøkelse innhentes gjennom kontakt med behandlere i BUP. Behandlerne blir i denne sammenhengen én informantgruppe, fordi jeg vil analysere datamaterialet jeg får fra de ulike enkeltpersonene samlet. Rammene for masteroppgaven gjør at jeg bare kan intervjuere behandlerne én gang, om ett fenomen. Min undersøkelse kan derfor i tråd med Skogen (2006) sees som et helhetlig enkelt- tilfelle (holistisk singlecase).

I en forskningsundersøkelse kan man se på flere aspekter, men man bør velge en hovedhensikt (Dalen, 2004). Kalleberg (1996) skiller mellom deskriptive, vurderende og konstruktive prosjekter. De deskriptive beskriver forhold ved virkeligheten slik de framstår i nåtida. De vurderende prosjektene evaluerer noe i forhold til normer eller idealer. De konstruktive prosjektene ønsker å bidra til forandring (ibid.). Jeg har i min problemstilling valgt et forskningsspørsmål som har til hensikt å få fram informasjon om noe som er. Jeg har altså valgt en hovedsakelig deskriptiv tilnærming. Kjennskap til hva som er viktig for at overgrepsutsatte førskolebarn skal kunne få en god utvikling, kan være et utgangspunkt for videre arbeid med oppfølging av dem. Det deskriptive kan på denne måten også sees i et konstruktivt perspektiv.

Fordi jeg hadde et ønske om å få fram kompetanse fra praksisfeltet ”veiledning fra behandlere i BUP til barnehagepersonale”, syntes jeg en ”Grounded Theory”- inspirert tilnærming passet for min undersøkelse. ”Grounded Theory” er en metode som passer for forskning som er basert mer på praksis enn på litteratur (Strauss og Corbin, 1996). Jeg ønsket å bruke intervjuer, og i ”Grounded Theory” er ulike typer feltstudier, med

observasjoner, intervjuer og feltnotater sentrale måter å arbeide på (ibid). Jeg tenkte jeg også ville kunne bruke Strauss og Corbins beskrivelser av framgangsmåter for sortering og analyse på mitt datamateriale. De resultatene jeg kunne vente å finne, ville være sammenhenger knyttet til de ulike informantenes praktiske erfaringer. Dette var i tråd med at et siktemål med en forskningsprosess i en "Grounded Theory"- tilnærming kan være å bruke analyse av praksis til utvikling av teori omkring et spesifikt tema basert på empiri (ibid). For å få fram hovedtrekkene i mitt materiale syntes det konstruktivt også å ha oppmerksomhet på fenomenologiens vekt på begrepet forståelse (Dalen, 2004) og hermeneutikkens prinsipper om tolkning av mening i tekster (Wormnæs, 2005).

3.2 Utvalg

Et strategisk utvalg, som jeg har valgt, passer i undersøkelser av små populasjoner, der hensikten med forskningen er å få innsikt i hvordan noen få personer opplever spesielle aspekter ved sin livssituasjon. Funn fra undersøkelser basert på strategiske utvalg generaliseres gjennom analogier til tilsvarende tilfeller eller situasjoner (Gall m.fl., 2003, Dalen, 2004, Kvale, 2005). Omfanget av masteroppgaven og tidsbegrensningen på undersøkelsen min, gjorde at jeg regnet med å kunne ha et utvalg på fra tre til fem informanter.

3.2.1 Kriterier for utvalg av informanter

Som nevnt i 3.1.1 ønsket jeg å intervjuere behandlere i BUP som hadde kompetanse i veiledning om overgrepsutsatte barn og motivasjon for å delta i en undersøkelse.

I oppfølging av overgrepsutsatte barn trenger barnehagepersonale innsikt i hva som er det enkelte barnets problemer, muligheter og spesielle behov. Det perspektivet gjorde at jeg syntes det ville være naturlig å snakke med kliniske pedagoger i BUP som hadde spesialpedagogisk bakgrunn. Jeg tenkte at de ville være involvert i den typen veiledning til barnehager som jeg var interessert i. I tillegg ønsket jeg å finne ut hva behandlere i BUP med mer psykologisk fagkunnskap enn spesialpedagoger, tenkte om oppfølging av

overgrepsutsatte barn i barnehagen. Deres innsikt ville kunne være viktig for holdninger og tiltak. Jeg ville derfor også å spørre etter psykologer i BUP som arbeidet med overgrepsutsatte førskolebarn.

Jeg antok at det ikke ville være så mange saker i BUP der det var bekreftet i form av domsavsigelser at førskolebarn var blitt utsatt for seksuelle overgrep. Det var naturlig å tenke at man ikke var kommet så langt som til rettssak i en prosess der overgrep mot førskolebarn var avdekket. Det kunne også tenkes at noen ikke ønsket å anmelde mistenkte overgripere, og at anmeldte saker kunne ha blitt henlagt eller trukket tilbake. Temaet for min undersøkelse var oppfølging etter antatte seksuelle overgrep og ikke avdekkingsfasen i seg selv. Jeg trengte altså å knytte veiledningen jeg skulle snakke med informantene om, til barn der det fra BUP's side ble antatt at barnas vansker var oppstått i sammenheng med seksuelle overgrep. Jeg kunne likevel ikke ha det som et entydig kriterium at overgrepene skulle være bekreftet. Jeg ønsket ikke å definere type og omfang av de seksuelle overgrepene sakene skulle handle om, i henvendelsene til mulige informanter. Det at barn var henvist til BUP indikerte vansker som var alvorlige for barna, og det at behandlerne satte vanskene i sammenheng med at barn hadde vært utsatt for seksuelle overgrep, syns jeg var tilstrekkelig som avgrensning i forhold til min problemstilling.

I tillegg til disse faglige kriteriene for utvalg av informanter, hadde jeg et geografisk kriterium. Jeg ønsket å gjøre intervjuene uten å måtte bruke for mye tid på å reise. Det gjorde det naturlig for meg å søke etter informanter på Østlandet.

3.2.2 Arbeid med å finne informanter

Ut fra den geografiske avgrensningen henvendte jeg meg på telefon til behandlere på seks BUP- klinikker i fire fylker. Jeg fortalte kort om problemstillingen og planene for en undersøkelse, og spurte om den jeg snakket med kunne være interessert i å delta. Jeg spurte også om hjelp til formidling av et informasjonsbrev til andre behandlere ved samme kontor, eller evt. om navn på personer som kunne være aktuelle informanter. Jeg fikk mulighet til å sende informasjonsbrevet pr. post eller e-post direkte til mulige

informanter eller til personer som kunne formidle brevet videre, på alle de seks stedene.

I informasjonsbrevet ba jeg personer som kunne tenke seg å være med på undersøkelsen min om å ta kontakt med meg på telefon eller e- post. Det ga ingen respons. Jeg måtte derfor følge opp informasjonsbrevet med telefoner, brev og e- poster til de opprinnelige kontaktpersonene og personer de oppga navn på. (Vedlegg 2) De fleste jeg snakket med ønsket ikke å være med i min undersøkelse, men noen ga meg tips om andre steder å henvende meg. Det gjorde at jeg kontaktet to kontorer til. Utgangspunktet for utvalget var etter det kliniske pedagoger og psykologer fra åtte poliklinikker i fem ulike fylker, innenfor regionene Helse Øst og Helse Sør.

Etter en tidkrevende prosess og mange negative responser, fikk jeg fem informanter som tilfredstilte utvalgskriteriene. De arbeidet på fire forskjellige steder innenfor BUP og BUPA i tre fylker. Tre var kliniske pedagoger og to var psykologer. Av de kliniske pedagogene hadde to spesialpedagogisk bakgrunn, mens en var barnevernspedagog med bakgrunn fra barnevernet. Jeg valgte å ta med en barnevernspedagog fordi vedkommende hadde relevant veiledningserfaring og motivasjon for å delta i undersøkelsen. Jeg vurderte det slik at selv om jeg i utgangspunktet hadde tenkt at spesialpedagoger og psykologer kunne gi meg god informasjon i forhold til min problemstilling, kunne jeg ta med informasjon fra en person med annen relevant bakgrunn. Å ha med en informant med erfaring fra barnevernet ville gi mulighet for ytterligere nyansering i tenkningen om tiltak for overgrepsutsatte barn i barnehagen.

3.2.3 Tanker om vanskelighetene med å finne informanter

Noen av personene og kontorene jeg henvendte meg til, ga meg ikke respons igjen etter første telefonkontakt, til tross for gjentatte e- poster og telefonhenvendelser til resepsjoner og telefonsvarere. Hva som var grunnene til det kan jeg ikke vite. Tidspress og prioritering mellom ulike arbeidsoppgaver kan kanskje være noe av forklaringen. Det er også mulig at BUP får mange henvendelser fra studenter eller forskere som ønsker informanter, slik at det er vanskelig å forholde seg til alle.

Andre jeg henvendte meg til ga respons, men sa de ikke ønsket eller ikke kunne delta i en undersøkelse om oppfølging av overgrepsutsatte førskolebarn. De fleste begrunnet det med at de ikke hadde erfaring fra denne typen saker. Mange av dem var personer som hadde arbeidet lenge i BUP. Noen sa at deres kontor for det meste arbeidet med skolebarn, slik at å ha førskolebarn som målgruppe gjorde sjansene for å finne noen med veiledningserfaring enda mindre enn om jeg hadde spurt om veiledning om eldre barn. En del mente at avdekking av seksuelle overgrep var så vanskelig og tidkrevende at det sjelden var sannsynliggjort at barns vansker kunne ha bakgrunn i seksuelle overgrep, mens barnet var i førskolealder.

Jeg henvendte meg til BUP i Norges tettest befolkede områder. Ut fra antagelsene om at kanskje 20 % av seksuelle overgrep mot barn starter mens barna er i førskolealder (2.1.2) er det sannsynlig at det finnes overgrepsutsatte barn i barnehager i de fylkene jeg tok utgangspunkt i. Jeg lurte derfor på om det er tilfeldig at så mange av de behandlerne jeg snakket med, sa at de ikke hadde erfaring med behandling av overgrepsutsatte førskolebarn. Dersom det ikke er tilfeldig, er det en mulighet at det er få av disse barna som får oppfølging gjennom BUP, bl.a. av de grunnene som behandlerne sa var årsaken til at de ikke kunne være informanter i min undersøkelse. Det kan hende at BUP arbeider mest med skolebarn, eller at seksuelle overgrep er så vanskelige og tidkrevende å avdekke, at avdekkingen ikke blir gjort mens barnet er i førskolealder. Kanskje arbeider man med avdekking av overgrepene mens barnet er så lite, mens oppfølging i forlengelsen av avdekkingen, som var det jeg spurte etter, ikke blir et tema for BUP før barnet evt. blir henvist på et senere tidspunkt. Kanskje er ikke førskolebarns signaler og symptomer når de utsettes for seksuelle overgrep av en slik karakter at de blir henvist til BUP. Kanskje blir barna henvist pga. vansker de har, men vanskene kan ikke entydig relateres til seksuelle overgrep. Det er mange aspekter som kan tenkes å spille inn. Hvis overgrepsutsatte førskolebarn ikke får oppfølging i BUP, er det et interessant spørsmål om de får oppfølging fra andre instanser, som barnevern og PPT, og om det evt. er personer derfra som gir veiledning til personalet i barnehagen om tiltak barnet trenger pga. konsekvenser av seksuelle overgrep.

Veiledning og opplæring til helsestasjoner, barnehage og skole om seksuelle overgrep mot barn kan være en av BUP's arbeidsoppgaver (Sosial- og helsedir., 2003). Jeg hadde derfor ventet å finne personer som hadde erfaring med slik veiledning da jeg henvendte meg til BUP i fire fylker. Jeg hadde tenkt at temaet seksuelle overgrep mot barn i førskolealder kunne oppleves belastende å snakke om. Jeg tenkte at noen derfor kanskje ikke ønsket å være informanter, når et intervju ville komme på toppen av stort arbeidspress i det daglige arbeidet i BUP. Jeg opplevde bare i liten grad at noen ga slike begrunnelser for ikke å delta. Vanskelighetene med å få tak i informanter, kom i mye større grad av at de jeg henvendte meg til ikke hadde erfaring fra veiledning om overgrepsutsatte førskolebarn. Jeg spurte mange av dem om de hadde erfaring fra veiledning om overgrepsutsatte skolebarn, og noen få hadde det. Totalt sett virket det likevel som det var få overgrepsutsatte barn som fikk oppfølging i BUP.

Det at jeg spurte etter kliniske pedagoger med spesialpedagogisk bakgrunn og psykologer, kan ha gjort at jeg ikke har fanget opp alle som har arbeidet med overgrepsutsatte førskolebarn på de stedene jeg spurte. Jeg spurte personene jeg kontaktet om andre på deres kontor hadde slike saker, og fikk av og til navn på andre jeg kunne henvende meg til, men i de fleste tilfellene fikk jeg ingen slik informasjon. Jeg antar at de jeg snakket med ville ha visst det hvis andre på deres team, eller deres kontor eller poliklinikk hadde hatt slike saker. Det var antagelig heller ikke mange fra andre yrkesgrupper enn psykologer og kliniske pedagoger med spesialpedagogisk bakgrunn, som var behandlere for førskolebarn med overgrepsbakgrunn.

De informantene jeg til slutt fikk, hadde erfaring fra arbeid med saker der seksuelle overgrep mot førskolebarn ble sett på som en del av bakgrunnen for barnas psykiske og sosiale vansker. De hørte til mindretallet blant de behandlerne jeg kontaktet. Jeg mener at den erfaringsbaserte informasjonen disse informantene ga om hva som er viktig i arbeid i barnehagen når det gjelder oppfølging av barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, er like relevant som om jeg hadde fått informasjon fra et utvalg av informanter plukket ut blant mange som hadde erfaring med slik veiledning. Det at jeg fant få informanter med erfaring fra slik veiledning, syns jeg gjør informasjonen fra disse informantene spesielt nyttig og verdifull. Den kan sies å være erfaringsbasert

innsikt fra et lite utforsket arbeidsområde, og sånn sett være i tråd med prinsippene for en "Grounded Theory" tilnærming (3.1.2).

I arbeidet med å få oversikt over oppfølging av overgrepsofsatte førskolebarn har jeg henvendt meg til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisert stress. Fra dem fikk jeg en undersøkelse utført av Nasjonalt ressursenter for seksuelt misbrukte barn, (Johansson, 2001) om kartlegging av barnevernets arbeid med saker der barn var utsatt for seksuelle overgrep. I denne sammenhengen er det interessant å legge merke til at undersøkelsen henvendte seg til 11 kommuner med spørsmål om tallmateriale for årene 1998- 2000 om antall meldinger til barnevernet der seksuelle overgrep var en del av bakgrunnen for vedtak. De spurte også hvordan det gikk med sakene mht. henleggelse, undersøkelser og tiltak. Bare tre kommuner svarte, og bare en kommune kunne oppgi tall. Resultatene fra undersøkelsen ble derfor for dårlige, og ingen konklusjoner kunne offentliggjøres (ibid). Statistisk Sentralbyrås registrering for samme periode, basert på rapporter fra kommunale barnevern om saker der det er fattet vedtak etter barnevernsloven, viser at på landsbasis er 1,3- 1,4 % av sakene knyttet til seksuelle overgrep. Den registrerte forekomsten i 1998 er høyest i Troms med 3 % av sakene, og i 1999 er den høyest i Oslo med 1,9 % (ibid.). Ut fra disse tallene kan det se ut som det kan ha vært grunnlag for at flere av kommunene kunne ha svart på henvendelsen fra NRSB.

NSRB henvendte seg også til alle fylkenes barnevernsjefer med spørsmål om antall barn med overgrepssituasjon plassert i fylkets tiltak. Det viste seg at fylkenes registrering av barn plassert i institusjoner, fosterhjem, beredskapshjem og barn i kontakt med barnevernsteam osv. pga problemer knyttet til seksuelle overgrep, var mangelfull. Bare 10 fylker svarte, og bare 5 fylker kunne oppgi tall for plasseringer, kontakter osv. (ibid). Det kan virke som det å få respons på henvendelser angående seksuelle overgrep mot barn, har vært vanskelig for flere.

3.3 Innsamling av informasjon ved kvalitativt intervju

3.3.1 Valg av semistrukturert intervju

Fordi veiledning om oppfølging av overgrepsutsatte førskolebarn ikke var beskrevet inngående i tidligere litteratur og studier, ville jeg ha rom for variasjon og tilleggstemaer i møtet med mine informanter. Det kunne tenkes at de hadde synspunkter og erfaringer jeg ikke hadde forutsetninger for å lage spørsmål om på forhånd. Dette gjorde at et fast spørreskjema ikke virket aktuelt for min undersøkelse. Et semistrukturert intervju virket som en mer hensiktsmessig tilnærming. Jeg tenkte at å bruke denne formen ville gi meg mulighet til å snakke om de temaene som ville være relevante for problemstillingen min. Jeg ville kunne presentere temaene for informantene ved åpne introduksjonsspørsmål. Informantene ville så kunne fortelle relativt fritt innenfor hvert tema, og jeg ville kunne følge opp med utfyllende spørsmål og oppklaringer (Dalen, 2004, Kvale, 2005). Jeg ville også kunne sikre at jeg fikk tatt opp de samme temaene med alle informantene. Det ville gjøre det lettere for meg å sortere og sammenligne. Det åpne intervjuet, slik det beskrives innen "Grounded Theory"-tradisjonen (Strauss og Corbin, 1996), der den intervjuede får fortelle fritt om et gitt tema, ville ikke sikre disse aspektene i tilsvarende grad. I tillegg tenkte jeg at åpne intervjuer med fem informanter ville bli for omfattende og tidkrevende i forhold til rammene for min undersøkelse.

3.3.2 Arbeid med intervjuguiden

Problemstillingen var utgangspunktet for arbeidet med intervjuguiden. Spørsmålene i intervjuguiden måtte være slik at svarene på dem ville gi informasjon om hva BUP-behandlerne vurderte som viktig i veiledning til personale i barnehager om tiltak som ivaretar behovene hos overgrepsutsatte barn. Jeg ville se på to aspekter ved veiledningen: det BUP-behandlerne mente var barnas viktigste behov, og det de mente personalet trengte støtte på for å kunne møte barna.

Jeg lagde en intervjuguide med ni temaer på bakgrunn av Dalens (2004) beskrivelser av hvordan man kan få indre sammenheng og progresjon i temaene i et intervju. Jeg hadde en innledning med bakgrunnsspørsmål knyttet til to temaer. Jeg spurte om informantenes yrkesutdannelse og praksis, og om hvordan de fikk henvisninger til sitt kontor om barn som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep.

I hoveddelen av intervjuguiden hadde jeg seks temaer. Jeg spurte hva informantene mente var de viktigste behovene hos overgrepsutsatte førskolebarn, og hva slags erfaringer de hadde fra saker om seksuelle overgrep mot barn. Jeg tenkte at dette var deres utgangspunkt for veiledning til barnehagene, og derfor av interesse for min problemstilling. Videre valgte jeg å stille spørsmål om hva de tenkte på som de viktigste tiltakene for overgrepsutsatte barn i den tiden de er i barnehagen, og hva de mente personalet trengte støtte på for å kunne iverksette de nødvendige tiltakene. Dette var de spørsmålene som var nærmest knyttet til problemstillingen. Fordi mange instanser er involvert i saker som gjelder overgrepsutsatte barn, synes jeg det var nødvendig å ta med et spørsmål om slikt samarbeid. For å utvide perspektivet spurte jeg også om hva informantene tenkte kunne gjøres for å komme tidlig i gang med hjelp til overgrepsutsatte førskolebarn i framtiden.

Til slutt i intervjuet ønsket jeg å få fram evt. informasjon som ikke var kommet opp i de tidligere temaene. Dersom informantene ønsket å konkludere, eller ville utfylle eller korrigere noe de hadde sagt, ville jeg også ha rom for det.

3.3.3 Prøveintervju

For å trene på intervjusituasjonen og prøve ut intervjuguiden gjorde jeg et prøveintervju med en spesialpedagog som arbeider med førskolebarn i BUPA i et av de fylkene jeg henvendte meg til, men ikke hadde informanter fra. Vi diskuterte problemstillingen, intervjuguiden og intervjusituasjonen både før og etter prøveintervjuet. Dette var nyttig for meg. Jeg opplevde at i en intervjusituasjon er det ikke bare informanten som gir informasjon ut fra sitt ståsted og sine erfaringer, intervjueren påvirker også situasjonen. Jeg fikk derfor en viktig trening av min egen evne til å kommunisere i en slik situasjon.

Jeg endret intervjuguiden etter prøveintervjuet. Jeg beholdt de ni temaene jeg hadde, men kom til at jeg bare ville ha temaene skrevet i intervjuguiden, og ikke formulerte spørsmål, som jeg hadde først. Jeg tenkte på forenklinger av spørsmål og presisering av formuleringer etter prøveintervjuet, samtidig som jeg var forberedt på å være fleksibel under intervjuene. Jeg ville ha lydopptak, og det var greit å teste det også i et prøveintervju, mht. det tekniske og hvordan opptak evt. kunne påvirke samspillet.

3.3.4 Gjennomføringen av intervjuene

Intervjuene foregikk etter avtale med informantene på deres arbeidsplasser. Vi var stort sett skjermet mens vi snakket, men i et par intervjuer ble vi avbrutt av telefoner. Et sted var det trafikkstøy, det forstyrret ikke samspillet, men det reduserte kvaliteten på lydopptaket fra det intervjuet. Jeg hadde beregnet ca. 45 min. på å komme gjennom intervjuguiden. Tre av intervjuene tok ca. 45 min.. Ett intervju ble kortere, fordi vi hadde mindre tid til disposisjon, mens ett ble lengre.

Alle informantene hadde fått informasjonsbrevet mitt (Vedlegg 1) på forhånd, og vi hadde også hatt kontakt på telefon og/eller e- post. Det var likevel behov for en ytterligere avklaring før selve intervjuet om presiseringer jeg hadde gjort i problemstillingen og min oppmerksomhet på oppfølging etter seksuelle overgrep og deres erfaring med saker der det var mistanke om seksuelle overgrep. Vi måtte forholde oss til at virkeligheten oppfølgingen foregikk i, ofte handlet om ikke bekreftede, men antatte seksuelle overgrep som bakgrunn for barns vansker. På bakgrunn av informasjonsbrevet og introduksjonssamtalene skrev hver enkelt informant under på at de var informert om prosjektet og samtykket i å delta.

Jeg begrunnet mitt ønske om lydopptak av intervjuene med mitt behov for å slippe å notere og ønsket om få en så nøyaktig gjengivelse som mulig, for å ha et godt utgangspunkt for videre arbeid med den informasjonen informantene ga. Alle aksepterte lydopptak, og det så ikke ut til å forstyrre samspillet.

I intervjuene begynte jeg med bakgrunnsopplysninger. Jeg presenterte stort sett nye tema i den rekkefølgen jeg hadde i intervjuguiden, men av og til ble det variasjoner. I

noen intervjuer var det pauser der informanten ba om at jeg skulle komme med et nytt spørsmål, men for det meste hadde intervjuet form som en samtale med bra veksling mellom at informanten fortalte og at jeg stilte utdypende spørsmål eller introduserte nye temaer. I noen tilfeller måtte jeg stoppe sidespor som tok mye tid, eller la være å svare på spørsmål om mine meninger og erfaringer. Jeg syns jeg opplevde bra kontakt med informantene, og jeg oppfattet det som at de var engasjerte i de temaene vi snakket om. Etter intervjuet ga jeg informantene intervjuguiden, og vi snakket litt mer, slik at vi fikk en god avslutning på kontakten.

3.4 Bearbeiding av intervjumaterialet

3.4.1 Tematisering

Utgangspunktet for arbeidet med analysen av intervjumaterialet startet ved valget av tema og inndelingen av spørsmålene i problemstillingen. Hovedproblemstillingen avgjorde at behandlere i BUP skulle være informanter i undersøkelsen og at veiledning fra BUP til personale i barnehage skulle være hovedtema. Under-problemstillingene spesifiserte to temaer: tiltak barna trengte i barnehagen og støtte personalet trengte for å kunne gjennomføre tiltakene for barna. Disse temaene kunne igjen deles opp i ulike aspekter som dannet grunnlag for spørsmål i intervjuguiden. Temaene representerte en form for tidlige kategorier i tenkingen om hvordan jeg skulle få fram informasjon som kunne besvare problemstillingen.

3.4.2 Analyseredskaper

Fenomenologien og hermeneutikken har i tillegg til "Grounded Theory"- tilnærmingen dannet utgangspunktet for de valgene jeg har gjort i forbindelse med analysen av intervjumaterialet. Fenomenologiens konsentrasjon om forståelse av et eller flere aspekt ved spesielle hendelser eller situasjoner (Dalen, 2004, Kvale, 2005), har gitt tanker om hva jeg skulle se på som mest sentralt i informantenes utsagn om veiledning fra BUP til barnehagepersonale. Teksttolkning i et hermeneutisk perspektiv, med vekt

på hva som faktisk står i teksten, hva som er meningen med det som står der, og hvordan det skal tolkes (Wormnæs, 2005, Kalleberg, 2005) har vært til nytte i arbeidet med tekstene jeg fikk ved å transkribere lydopptakene fra intervjuene. "Grounded Theory"-tilnærmingens innfallsvinkler til sortering og analyse på flere nivåer, gjennom åpen koding, aksialkoding og selektivkoding (Strauss og Corbin, 1996) har vært konstruktive fordi jeg ønsket en analyse av intervjumaterialet som la vekt på praktisk erfaring hos informantene. Jeg har også vært opptatt av tenkningen om at målet med å samle informasjon gjennom intervjuer, er å kunne lage "tykke beskrivelser" av aspekter ved et spesielt tema (Dalen, 2004). Dalen beskriver tre nivåer som kan rommes i "tykke beskrivelser". Disse nivåene er "Experience near" der man ser på hva informantene konkret beskriver i det de sier, "Experience distant" der man som forsker forsøker å finne ut hvilke fenomener disse beskrivelsene handler om, og "Theory" der man reflekterer over hvilke teorier det som er beskrevet kan ha sammenheng med. Jeg synes disse nivåene og de tre hermeneutiske perspektivene på tolkning av tekster kan brukes parallelt. Jeg har brukt denne inndeling av informasjonen i materialet i tre ulike nivåer, og de tre hermeneutiske perspektivene på tekster i forbindelse med åpen, aksial og selektiv koding i analysen av mitt intervjumateriale.

3.4.3 Arbeidet med sortering og tolkning

Utgangspunktet for analysen har vært transkripsjoner fra intervjuene. For å få med noe av den informasjonen som ikke kom fram i ord, og derfor ikke kunne transkriberes, skrev jeg feltnotater rett etter intervjuene. Disse har jeg brukt sammen med transkripsjonene. Jeg har hørt lydopptakene om igjen når jeg har vært i tvil. Noen kvalitative forskere mener det er viktig å høre opptakene mange ganger mens man gjennomfører analysen (Kvale, 2005).

Jeg sorterte først intervjumaterialet i en "Åpen koding" der jeg brukte temaene i intervjuguiden som utgangspunkt. Jeg hadde flere undertemaer for hvert av de ni hovedtemaene i intervjuguiden, til sammen 22 temaer eller kategorier (Vedlegg 5). Deretter sammenliknet jeg disse temaene innbyrdes i en "Aksial koding". Da fikk jeg fram forskjeller og likheter mellom uttalelser fra ulike informanter om samme tema.

Jeg kunne se på bredden i informasjonen, variasjoner mellom informanter, variasjoner i ulike utsagn fra samme informant om samme tema osv. Ut fra dette kunne jeg lage undertemaer, eller underkategorier, om forskjellige sider som kunne beskrive et tema. Med utgangspunkt i noen av temaene gjorde jeg en "selektiv koding", ut fra 34 kategorier, og fant hovedtrekkene i materialet for temaene i hovedproblemstillingen og underproblemstillingene (Vedlegg 6). Både ved den aksiale og den selektive kodingen brukte jeg matriser jeg lagde for hånd som hjelpemiddel for sorteringen.

Da jeg hadde sortert hele intervjumaterialet og sammenlignet det innbyrdes og sett etter hovedtrekk, så jeg på hva slags teori man evt. kunne si at materialet inneholdt. Jeg tenkte da på teori som empiribasert viten, presentert av de fem informantene, i tråd med tenkningen i "Grounded Theory". Det ville altså være snakk om en "substansiell teori" om et spesifikt tema, ikke en mer generell teori om et stort problemfelt (Dalen, 2004). Denne "substansielle teorien" kunne jeg så sammenligne med litteratur om konsekvenser av seksuelle overgrep mot små barn, om konstruktivt samspill, forhold som fremmer helse og mestring osv.

Gjennom hele analysen av intervjumaterialet var det viktig for meg å ha et bevisst forhold til mitt eget ståsted. Min for forståelse eller mine synspunkter skulle ikke være det sentrale i det jeg fikk ut av materialet. Det var informantenes tanker jeg spurte etter i problemstillingen, og det var deres tanker jeg ønsket å få fram i presentasjonen av materialet.

3.5 Validitet, reliabilitet og etiske vurderinger

3.5.1 Validitet

Validitet handler om i hvilken grad resultatene fra en studie er gyldige (Befring, 2002, Dalen, 2004, Kvale, 2005). I samsvar med Kvale (2005) har jeg kontrollert gjennomføringen av masterundersøkelsen og oppgaven ved hjelp av spørsmål og teoretiseringer, for å verifisere grunnlaget for konklusjonene og bli klar over evt. feil

og mangler. Dette handler om ”intern validitet”, og jeg vil beskrive hvordan jeg har vurdert forskningsprosess i samsvar med Kvaless stadier (ibid).

Jeg har startet med **tematiseringen**: Hvordan valgte jeg tema og problemstilling? Valget av temaet ”Barn i barnehage som har vært utsatt for seksuelle overgrep” hadde bakgrunn i eget engasjement, litteraturstudier, tidligere undersøkelser, og en antakelse om et behov i barnehagene for mer kunnskap om dette feltet. Jeg synes dette var grunner som ga motivasjon og fungerte godt som utgangspunkt for refleksjon. Problemstillingen ble utviklet på grunnlag av litteratur og praksis. Kontakt med BUP gjorde at jeg omformulerte begrepet ”veiledere i BUP” til ”behandlere i BUP”. Jeg hadde tenkt på at behandlerne var veiledere for barnehagen, men de var veiledere i kraft av å være behandlere i BUP. Jeg måtte også omdefinere mottakerne av veiledningen fra ”førskolelærere” til ”barnehagepersonale”. Jeg hadde tenkt på førskolelærere fordi de var de pedagogisk ansvarlige i barnehagen, men det var også assistenter i barnehagene som fikk veiledning fra BUP. Jeg opplevde altså behovet for endringer underveis, slik jeg hadde antatt at jeg ville gjøre. Problemstillingen jeg til slutt konsentrerte meg om, veiledning fra behandlere i BUP til barnehagepersonale om barns behov for tiltak og personalets behov for støtte i arbeidet med barnet, syntes vanskelig, men også viktig. Jeg valgte å studere et fenomen som var i samsvar med Schofield's (1990): ”What is?”. Det å studere noe som er, i forsøk på å finne det typiske ved det, kan allerede ved valg av problemstilling, starte en prosess mot en generalisering av resultatene.

Videre så jeg på **planleggingsfasen** som handlet om å velge metode, design og utvalg. Spørsmålene ble: Hvordan fant jeg materialet? Hvordan fungerte metoden og designet jeg valgte for undersøkelsen? Hvordan fant jeg informantene? Hvor representative var de? Jeg mener valget av en kvalitativ metode har fungert godt for undersøkelsen, ut fra problemstillingen og de begrensede mulighetene til å finne behandlere i BUP med erfaring fra veiledning til barnehager om seksuelle overgrep mot barn. Valget av kvalitativt intervju som forskningsopplegg syntes riktig fordi jeg ville konsentrere oppmerksomheten mot hva informantene la vekt på i veiledningen, og derfor regnet med å få fram deler av deres ”livsverden” i arbeidet i BUP. Å bruke semistrukturerte intervjuer mener jeg også var greit. Det virket konstruktivt for problemstillingen å

kunne styre noe mht. å introdusere temaer ved å stille åpne spørsmål, og å ha mulighet til å avklare utsagn underveis i intervjuene, samtidig som det var viktig at informantene fikk nok frihet og rom for sine fortellinger og sin informasjon. Pga. temaet for undersøkelsen var det vanskelig å finne informanter, selv om jeg ikke hadde generelle problemer med å få kontakt i BUP. Jeg vet ikke hvor representativt mitt strategiske utvalg var, men alle informantene hadde solid utdanning og praksis.

Neste fase jeg har sett på er *intervjuene*: Jeg har stilt spørsmål ved intervjuguiden: Hvorfor stilte jeg de spørsmålene jeg gjorde? Hvordan fungerte spørsmålene i intervjusituasjonen? Fikk jeg relevant informasjon som svar? Jeg lagde intervjuguiden på grunnlag av litteratur og kjennskap til fagfeltet, med en oppbygging som syntes å ha indre sammenheng. I ettertid har jeg tenkt at det lå mange spørsmål i de ni temaene jeg hadde. Det resulterte i et stort materiale med mange kategorier. Jeg kunne hatt færre temaer, med mer vekt på det konkrete i veiledningen og mindre vekt på informantenes egne erfaringer og deres samarbeid med andre instanser. Likevel fungerte de temaene jeg hadde bra i intervjuene. Spørsmålene ble besvart med relevant informasjon. Når det gjelder intervjuene har jeg spurt: Hvordan var kontakten? Hvordan virket informantene? Hvordan påvirket jeg som intervjuer situasjonen? Det ble en positiv kontakt i alle intervjuene, preget av et felles engasjement. Tidsrammen og samtalestedene fungerte for det meste greit. Alle informantene hadde mange interessante synspunkter. De virket bevisste og reflekterte. Jeg kunne som intervjuer ha oppklart mer, og bedt om mer utdypning. Det kunne ha gitt en større grad av sikker forståelse for hva noen informanter la i noe av det de sa (Maxwell, 1992, Kvale, 2005). I tillegg kan mitt engasjement og min forståelse av temaene jeg introduserte ha påvirket informantenes svar. Intervjuene var krevende situasjoner for meg, både faglig og sosialt måtte jeg være oppmerksom og tolkende.

I forbindelse med *transkriberingen* har jeg stilt spørsmål som: Hørte jeg de riktige ordene? Hvordan skulle jeg dele opp når jeg måtte ta avgjørelser om setningers lengde, forstå pauser osv.? Jeg hørte opptakene flere ganger, og mener utskriftene fra intervjuene gjenspeiler det som ble sagt. Jeg så på transkripsjonene som abstraksjoner

av den samtalen intervjuet faktisk hadde vært (Kvale 2005). Det ikke-verbale i intervjuene var vanskelig å ta vare på og tolke riktig. Feltnotater som støtte hjalp noe.

Videre har jeg stilt spørsmål til **analysen** og **resultatene**: Var den modellen jeg brukte for analysen relevant? Hvordan fungerte kategoriene? Kunne de vært annerledes? Hvordan ville endringer evt. ha påvirket resultatene? Fikk jeg resultater jeg kunne stole på? Besvarte resultatene problemstillingen? Kunne resultatene generaliseres gjennom analogier? (Maxwell, 1992, Strauss og Corbin, 1996, Dalen, 2004, Kvale, 2005) Å bruke en "Grounded Theory"-inspirert tilnærming med fenomenologi og hermeneutikk i tolkingen har virket relevant. Å dele opp analysen i tre nivåer, og å bruke tre typer koding har vært tidkrevende, men interessant. Jeg ville ha forandret noen kategorier, enten fordi de var overlappende, eller fordi jeg kunne fått færre ved å slå sammen noen, hvis jeg hadde hatt tid til å gjøre deler av analysen om igjen. Hvordan dette evt. hadde virket inn på resultatet, er vanskelig å si. Jeg har tenkt at hovedtrekkene i materialet ville blitt relativt uforandret, selv om noen kategorier hadde vært annerledes underveis. Jeg syns at problemstillingen om hva behandlere i BUP legger vekt på i veiledning til barnehagepersonale ble besvart. Jeg fikk vite hva de la vekt på når det gjaldt overgrepssatte barns behov for tiltak i barnehagen, og jeg fikk vite hva de mente personalet i barnehagen kunne trenge støtte til. Det som ikke ble helt i samsvar med problemstillingen, var utgangspunktet informantene hadde for å snakke om oppfølging av overgrepssatte førskolebarn. Jeg spurte om oppfølging etter avdekking. Det viste seg at det var få saker i BUP der barn kom til behandling etter at seksuelle overgrep var bekreftet ved domsavsigelser, innrømmelser eller medisinske funn. De sakene behandlerne i BUP hadde erfaring fra, handlet for det meste om behandling av barn der det var mistanke om at vanskene deres hadde sammenheng med seksuelle overgrep. Det kunne også være saker som var i en avdekkingsfase, eller saker der man antok at seksuelle overgrep fortsatt pågikk etter at politi og barnevern var blitt involvert. Denne virkeligheten var det oppfølgingen foregikk i, og usikkerheten omkring den kom også til uttrykk i informantenes svar på de spørsmålene jeg stilte.

I **formidlingen** av undersøkelsen i masteroppgaven, har jeg strevet med fordelingen av stoffet på de sidene jeg har hatt til disposisjon. Skulle jeg skrevet om igjen, ville jeg

kanskje komprimert noe mer i presentasjonen av materialet, brukt litt færre sitater og fått plass til litt mer drøfting fra litteratur. Samtidig har denne undersøkelsen hatt som formål å finne ut mer om et felt som ennå ikke er så inngående beskrevet i litteratur og informasjon til spesialpedagoger og barnehagepersonale, slik at presentasjonen fra praksisfeltet, det informantene forteller, er det essensielle og spesielt interessante (Strauss og Corbin, 1996). Jeg kunne ha brukt mer tid, tanker og plass til ”substansiell teori” fra funnene, for at mine resultater lettere skulle kunne sammenliknes med hovedtrekk i evt. seinere beskrivelser fra veiledning om tilsvarende temaer. Det kunne ha økt den ”eksterne validiteten” som handler om i hvilken grad resultatene fra en undersøkelse kan overføres til andre utvalg og situasjoner, for min forskningsprosess (Dalen, 2004).

3.5.2 Reliabilitet

Reliabilitet handler om i hvilken grad en undersøkelse kan etterprøves (Dalen, 2004). Min undersøkelse vil ha en ”intern reliabilitet” dersom andre forskere kan bruke de begrepene og den analysemodellen jeg har brukt i min undersøkelse på mitt materiale og komme til de samme konklusjonene som meg. Undersøkelsen vil ha en ”ekstern reliabilitet” dersom andre forskere kan gjøre min undersøkelse om igjen, eller gjøre andre undersøkelser av tilsvarende temaer og oppdage tilsvarende fenomener og sammenhenger (ibid). Reliabilitet kan være vanskelig å etterprøve i kvalitativ forskning fordi situasjoner ikke kan gjentas uforandret, og fordi mennesker er ulike og påvirker hverandre ulikt. Det er derfor vanskelig å si om andre ville fått samme resultater som meg, hvis de hadde brukt mitt undersøkelsesopplegg, med min problemstilling og mine informanter, eller gjort andre undersøkelser med andre informanter og tilsvarende problemstillinger. Reliabiliteten for min undersøkelse må derfor først og fremst ligge i den beskrivelsen jeg har gjort av validitet. En slik beskrivelse bidrar til en nødvendig synliggjøring (ibid). Gjennom den kan leseren se utviklingen i min prosess, og forstå hva som ligger bak mine resultater.

3.5.3 Etiske overveielser

Forskningsetiske normer pålegger forskere å sikre at forskning er pålitelig og at personer og grupper vernes mot ulemper og skader pga. forskningen (Kvale, 2005). Påliteligheten ved min undersøkelse har jeg beskrevet over. De etiske hensyn jeg har måttet ta i mitt masterprosjekt, har vært knyttet til bruk av kilder fra litteratur, og vern av mennesker i den praktiske undersøkelsen. I forbindelse med litteraturstudier og bruk av andres undersøkelser som bakgrunn og i drøftinger, har jeg valgt det jeg så som mest relevant av det jeg fant, og lagt vekt på tydelige referanser.

Etiske vurderinger har vært av betydning for avgjørelser i forlengelsen av temavalget, om utvalg av informanter, metode for innsamling av data og sikring av informantenes rettigheter. Jeg valgte å ikke forholde meg til barn som informanter, selv om temaet handlet om barn som var utsatt for seksuelle overgrep. Dette var for ikke å belaste allerede belastede barn. Perspektivet i problemstillingen ble som følge av dette indirekte, og målgruppen for undersøkelsen ble voksne informanter med arbeidserfaring relatert til mitt tema. Jeg valgte intervjuer fordi jeg da kunne forholde meg bare til behandlerne fra BUP, enkeltvis, og ikke behøvde å gå inn i en barnehage. Informantene fikk informasjon om prosjektet og rett til å trekke seg underveis. De ble også forsikret om at det de sa ville bli anonymisert i masteroppgaven.

4. RESULTATER OG DRØFTINGER

4.1 Bakgrunnsinformasjon

4.1.1 Informantenes kompetanse

De fem informantene var som før nevnt, to psykologer og tre kliniske pedagoger. Begge psykologene hadde spesialisering som kliniske psykologer. To av de kliniske pedagogene var spesialpedagoger og en var barnevernspedagog. Alle tre hadde tilleggsutdanning om terapi med barn og familie. Alle informantene hadde mer enn 10 års erfaring fra arbeid med barn med spesielle behov, med praksistid i BUP fra 3 til over 25 år. I tillegg hadde de praksis fra kommunehelsetjeneste, voksenpsykiatri, legesenter, barnehage, PPT og barnevern. Alle var altså erfarne fagpersoner med solid bakgrunn for å kunne snakke om oppfølging av små barn etter seksuelle overgrep.

4.1.2 Henvisninger av seksuelt overgepsutsatte barn til BUP

Alle informantene sier at henvisningene om denne gruppen barn kommer fra barnevern eller lege. En informant presiserer at det bare er disse instansene som kan henvise til BUP. Ansatte ved helsestasjon eller barnehage kan ha meldt fra om bekymring til lege eller barnevern. Når henvisningene kommer fra lege, er det ofte fordi en bekymret forelder har henvendt seg til fastlegen, som så har henvist videre. Barnas alder ved henvisningene varierer fra 3- 4 til 12 år iflg. en informant. Tre sier at henvisningene ofte kommer når barna er 4- 5 år. Ett sted behandlet barn fra 0- 4 år.

Bakgrunnen for henvisning er symptomer som har bekymret foreldre eller andre voksne rundt barnet. Alle informantene beskriver mange symptomer og signaler hos barn som blir henvist til BUP med problemer som kan være relatert til seksuelle overgrep. De beskriver fysiske signaler som vektreduksjon eller stillstand hos de minste barna, kvalme, spiseproblemer og vansker med renslighetstrening. De mener også at det i noen

tilfeller har vært mulig å se spor etter overgrep i form av utflod, blodspor, rift i skjeden, forandret utseende på endetarmsåpningen og belegg på tennene hvis barnet har fått sæd i munnen. Psykiske signaler de har lagt merke til er at barna viser frykt eller angst for personer eller situasjoner, har skyldfølelse eller virker forvirret. Flere nevner også at barna kan ha en fragmentert hukommelse, særlig i forhold til traumatiske hendelser, og at noen barn bruker dissosiasjon som strategi for å overleve. Psykososialt mener de at noen barn kan vise generelle tegn på mistrivsel, og at noen kan fungere på et lavere funksjonsnivå enn man skulle forvente ut fra alderen. Problemene kan vise seg i kontakt med andre barn og voksne, i lek og rutinesituasjoner. Noen barn kan ha motstand mot rutiner knyttet til kroppen. Noen kan ha seksualisert eller kontrollerende eller grenseløs atferd. Av og til er det i tillegg til symptomer, utsagn fra barn som peker i retning av at de har vært utsatt for seksuelle overgrep. En informant beskriver mange fysiske og psykiske signaler som foreldre eller andre voksne kan legge merke til, og sier at bekymring pga. slike observasjoner ofte ligger bak foreldres henvendelse til en lege, som så henviser videre til BUP. I tillegg sier hun: *"Noen barn, når de er små, kan gjerne si noe – "Den og den, gjør sånn og sånn og skifter bleie på meg" , "Den ikke vaske meg", og sånn. Altså generell...., men ikke noe direkte. Og så kommer de med utsagn om hvorfor. Men – de kan for eksempel si: "Ikke noe tiss i rumpa mi" eller noe sånn, som man da kan bruke som tegn på hva de snakker om."* Omstendigheter i miljøet rundt barnet, som andre voksne kan registrere, kan også lede til mistanke om seksuelle overgrep som bakgrunn for barns vansker.

I noen få tilfeller kommer henvisninger etter at saker om seksuelle overgrep er anmeldt og registrert eller behandlet i rettsapparatet. De fleste sakene dreier seg imidlertid om tilfeller der det er mistanke om at seksuelle overgrep har funnet sted, uten at det foreligger noen bekreftelse på lovbrudd i form av en rettsavgjørelse, men hvor barna har symptomer de trenger hjelp med. En informant sier: *"Altså, jeg har ikke opplevd saker her som i utgangspunktet er henvist fordi det er seksuelle overgrep. Men det har vært mistanke om, ikke sant? Fordi ungene har, sånn som i den saken jeg tenker på, der var det jo en beskrivelse fra barnehagen og helsesøster- var jo at den ungen hadde seksualisert atferd, og de derre symptomene som går på at de ikke blir*

reinslige, at de spiser dårlig, at de er liksom forvirra, dårlig i kontakten, ikke sant?” En annen informant sier: ” Noen ganger, er det en mamma som er bekymret og går til fastlegen sin, ikke sant, og får en henvisning til oss. Og så kommer det jo an på problemstillingen, hva er problemet, og symptomene. Eller om det er en sak som er avdekket da, ikke sant? Men ofte er det jo ikke det.”

En mener at seksuelle overgrep i seg selv ikke er en henvisningsgrunn til BUP. Hun sier: *”Hendelser er ingen diagnose! Det er noe noen har gjort mot en. Det er ikke en...- Så jeg protesterer kraftig når folk henviser til, med ”seksuelle overgrep”. Det er ikke en henvisningsgrunn i psykiatrien. Det er ikke gitt at alle som opplever det skal bli psykiatriske pasienter. Altså, mange trenger hjelp og mangler det kanskje.”*

Det sentrale mht. henvisningene til BUP er altså at de er basert på at personer rundt barna er bekymret fordi barna viser at de ikke har det bra. Disse personene tar kontakt med lege eller barnevern som så henviser videre til BUP. Det er barnets symptomer og behov for hjelp som så avgjør hvordan BUP går videre i hver enkelt sak.

Alle de symptomene og signalene informantene snakker om i forbindelse med henvisninger av barn til BUP, er i samsvar med beskrivelser hos Myhren og Steinsbekk (2000), Kvam (2001), Sosial- Helsedir. (2003), Aasland (2004) og Killén (2004 b) om problemer hos barn som kan indikere at de har vært utsatt for seksuelle overgrep (2.1.3). Forskning beskrevet av Kvam (2001), Sosial- Helsedir. (2003), Dyregrov, 2004, Killén (2004 b) og Kirkengen (2005) viser at seksuelle overgrep mot barn kan gi en øket risiko for seinskader i form av psykiatriske lidelser, økt risiko for fysisk sykdom, redusert livskvalitet og evt. livslengde. Den gruppen barn som utsettes for seksuelle overgrep, er statistisk ikke så stor (2.1.2), men risikoen for alvorlig skade for barna som følge av overgrepene, gjør det viktig å gi dem tistrekkelig støtte og oppfølging. Hjelpen bør iflg. de nevnte forfatterne, helst komme så tidlig som mulig etter at overgrepene har funnet sted, og helst i form av en felles innsats fra alle de miljøene barnet er i.

4.1.3 Behandlingstilbudet i BUP

På spørsmål om hva slags hjelp barna evt. har fått før de kom til BUP svarer flere av informantene at BUP ofte er de første som kommer med et tilbud om hjelp. En informant forteller at i de sakene der henvisningen til BUP kommer etter anmeldelser eller domsavsigelser, har barna ofte vært i politiavhør, men hun mener det er så belastende for barna at de ikke opplever det som hjelp. Hun mener at det først er ved oppstart av behandling i BUP oppmerksomheten rettes mot å hjelpe barnet.

Den behandlingen informantene beskriver at BUP gir til barn og foreldre i saker knyttet til seksuelle overgrep, er terapi med barnet, individuelt eller i gruppe, supplert med foreldresamtaler, og familieterapi med vekt på samspill i barnets nære relasjoner. I tillegg gir alle informantene opplysninger om forskjellige former for samarbeid med andre personer rundt barnet, særlig med fosterforeldre og barnehagepersonale.

Det informantene sier om behandlingen de gir, er i samsvar med det Sosial- og helsedirektoratets veileder (2003) beskriver som arbeidsoppgaver for BUP når det gjelder utredning og behandling av barn som kan være utsatt for seksuelle overgrep.

4.1.4 Barnehagens rolle i overgrepsutsatte barns helingsprosess

Flere sier at barnehagen kan spille en viktig rolle i arbeidet med å lege skader og forebygge seinskader hos barna. En informant sier at BUP skal hjelpe barnehagen til å komme videre i den vanskelige situasjonen som seksuelle overgrep mot et barn kan skape. Hun sier hun syns målet er å: *"Komme litt forbi sjokket og alle de følelsene som de voksne har. Komme inn i den vanlige hverdagen igjen."* Hun utdyper dette, og sier at barnehagen ofte har forventninger om at psykiatrien skal hjelpe dem med noe spesielt, siden de syns seksuelle overgrep er noe spesielt og farlig, mens hun mener det viktigste er at å la barnet være i den vanlige hverdagen. Hun sier barnet *"skal ha god omsorg, det skal ikke få lov å oppføre seg helt forferdelig mot andre, det får ikke lov å krenke dine grenser. Ikke sant? Det skal få sin form igjen!"*

En annen mener at barnehagen er en viktig arena når det gjelder å gjenopprette tillit og trygghet hos barn etter overgrepserfaringer. Hun sier: *”Og veldig mange mener jo at det viktigste terapeutiske arbeidet er å gjenopprette tilliten. Gjenopprette evnen til å ha tillit til voksenpersoner. Og da tenker jeg at barnehagen kan ha en viktig funksjon!”* Flere påpeker at overgrepsutsatte barn trenger barnehagens stimulerende miljø. En sier: *”Og så vet man jo at barn som har vært utsatt for traumatiske hendelser kan miste symboliseringsevnen. Det å stimulere lek, fantasi, aktivitet, det er også sånt som barnehagen kan gjøre! Sånn at alt det andre kan vokse og gro!”*

I disse utsagnene beskrives flere viktige aspekter ved barnehagens rolle i prosessen med å lege barnet. Barnet trenger god omsorg, grensesetting, mulighet til å gjenopprette tillit til voksne, opplæring i konstruktiv atferd og et miljø som kan gi støtte til positiv utvikling. Barnehagen kan bidra til at barnet får dette gjennom samspill og aktiviteter i den vanlige barnehagehverdagen, og BUP kan være til støtte for barnet og personalet i denne hverdagen.

Det informantene sier om barnehagen som en arena der barn kan gjøre nye, gode erfaringer der de kan bygge opp tillit til andre mennesker, lære respekt for grenser og utvikle en hensiktsmessig atferd, er i samsvar med synspunkter hos Killén (2004 b).

Utsagnet om at barn som har vært utsatt for overgrep kan miste symboliseringsevnen og derfor kan trenge hjelp til å utvikle lek og fantasi, støttes av teori og praktisk erfaring beskrevet av flere forfattere (Terr, 1981, Toverud 1997, Dyregrov, 2004). At barnehagepersonalet kan gi støtte til barnet gjennom en bevisst bruk av de vanlige aktivitetene og relasjonene i barnehagens hverdag er i samsvar med Sagbakken og Aanderaa (1993), Dyregrov (2004) og Killén (2004 b).

4.2 Temaer om barnets behov for tiltak i barnehagen

Temaene om barnets behov for tiltak i barnehagen kan deles inn i behov knyttet til **rammer** og behov knyttet til **relasjoner**. Avdekking og stopping av overgrep og det å gi barnet struktur og forutsigbarhet i hverdagen, handler om å gi barnet gode rammer for livet videre etter overgrepene. Å hjelpe barnet til å få tillit til andre mennesker, å lære

det sunne grenser og konstruktiv atferd, og å styrke selvfølelse og mestring, handler om å bygge gode relasjoner mellom barnet og andre.

4.2.1 Avdekking og stopping av seksuelle overgrep

Jeg hadde i utgangspunktet gjort det klart at jeg ønsket å ha oppmerksomheten rettet mot oppfølgingen av barn som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep, ikke mot avdekkingsfasen. Likevel kom temaet avdekking og stopping av overgrepene opp i intervjuene da jeg stilte spørsmål om barnets behov, og i forbindelse med beskrivelser om konkrete tiltak og handlinger for å hjelpe barna.

Informantene la vekt på opphør av overgrepene som et grunnleggende behov hos utsatte barn. En informant sa: *"Ja, overgrepet har skjedd. Forhåpentligvis er det stanset! Nå er vi i neste kapittel! Nå er vi i helningen. Hva skal til nå?"* Her formidles et håp om at overgrepene skal ha blitt stanset. Dette håpet går igjen i flere av informantenes beskrivelser av situasjonen for barna de snakket om. De mener overgrepene må stanses for at barna skal kunne begynne på en helingsprosess. En beskriver en situasjon der overgrep mot en gruppe 4- 5 åringer har blitt stanset, og sier at det har hatt positiv innvirkning på barnas atferd: *"Og det vi så når de var 4 -5 var at noen hadde utviklet seksualisert atferd. Det var helt åpenbart. Det avtok, etter at det (overgrepene) ble stoppet."*

Informantenes uttalelser viser at de ser det å stoppe overgrepene som en nødvendig forutsetning for å kunne lykkes med en helingsprosess for barnet. Samtidig uttrykker de at å stoppe mulige overgrep ved å få skilt barnet fra den mistenkte overgriperen, kan være en prosess som er vanskelig og tar tid. De ønsker å bidra til å avdekke og stoppe overgrep så fort som mulig, og de vil bevisstgjøre barnehagepersonalet så de kan delta i dette arbeidet. De beskriver likevel situasjoner der barn fortsatt lever med risiko for nye overgrep, selv etter at barnevern, lege, politi og evt. rettsvesen er kontaktet. En informant sier at disse sakene berører henne så sterkt: *"fordi jeg kjenner når foreldre må sende barnet til en – pappa, da – og det er en sterk, sterk mistanke om at der foregår det noe, og det må være der på overnatting, ikke sant? Og det må være der*

to uker i ferien. Jeg kan ikke skjønne hvordan de mammaene klarer det.” Hun forteller at hun sitter med flere slike saker nå.

Noen beskriver situasjoner der anmeldelse av overgrep ikke har gitt en fellende dom, men hvor det likevel kan være grunnlag for å tro at overgrep har foregått eller fortsatt foregår. De understreker at det viktigste uansett er å hjelpe barnet. En informant sier: *”Har det skjedd? Ofte får du ikke svar. Og dette er viktig i forhold til veiledning til barnehagen! ”Ja, dette er det bekymring for!” Hvordan kan vi være med å støtte barnets utvikling selv om vi ikke får svar”? Hun sier at barnehagen ”skal jo støtte barnets hverdag og vanlige utvikling! Barnehagen skal være barnehage! Det skal vær trygt! Hvis alt forandrer seg når dette kommer opp, så er det fryktelig viktig!”*

En informant mener at i situasjoner der man er bekymret for at barnet fortsatt kan bli utsatt for overgrep, er det barnevernets oppgave å redusere risikoen for barnet.

Barnehagepersonalet kan i slike tilfeller hjelpe barnet ved å snakke om at vi i norsk rettsvesen har prinsipper om bevisbyrde som ikke alltid kan oppfylles i overgrepssaker, og forklare barnet at selv om det ikke ble noen fellende dom i retten, har barnet blitt trodd når det har sagt og vist at det har blitt utsatt for overgrep.

Informantene beskriver en komplisert virkelighet rundt overgrepsutsatte barn. En sier at dette er noe av det spesielle i disse sakene: *”Det som kan være annerledes, er veldig mye kontekst, ikke sant? At det kan være rettssaker, det kan være politi-anmeldelser, barnelovssaker og straffesaker, rundt omkring en sak, som kan komplisere bildet veldig.”* Dette bildet vil barnehagepersonalet som arbeider med å støtte barnet i barnehagen, også måtte forholde seg til.

Kvam (2001) tar opp spørsmålet om hvordan man kan forholde seg til situasjoner der det antas at barn blir utsatt for seksuelle overgrep uten at barnet skilles fra den som er mistenkt som overgriper. Hun refererer til to innlegg i Aftenposten, (29.08.00) og (22.11.00), der slike problemer beskrives. Sakene som beskrives handler om samvær med fedre. En er dømt for overgrep mot et eldre søsken, en er ikke er dømt pga. manglende bevis, men den sakkyndige antar at barnet blir utsatt for overgrep ved samvær. Dette ligner situasjoner informantene beskriver.

Flere forfattere tar opp spørsmål knyttet til usikkerheten i avdekkingsfasen og risikoen for at barnet utsettes for flere overgrep i den perioden undersøkelser og avdekking pågår (Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Killén, 2004 b). Vedvarende risiko mens oppfølging og behandling pågår, slik informantene forteller om, har jeg ikke funnet tilsvarende beskrivelser av i litteraturen. Det kan være mulig at det å stoppe overgrepne for å kunne lykkes med behandling og oppfølging, ligger som en forutsetning hos de ovenfor nevnte forfatterne. Bekymringen de beskriver for situasjoner der barnet må leve med fortsatt risiko for overgrep, kan tyde på det.

4.2.2 Struktur i hverdagen, rutiner og forutsigbarhet

Fire av informantene kom inn på at barnet har behov for struktur i hverdagen. Flere snakket om usikkerheten rundt barnets omsorgssituasjon, og bekymringen BUP og barnehagen fortsatt hadde for om barnet kunne bli utsatt for flere seksuelle overgrep. En oppsummerer tankene om hva BUP og barnehagen kunne bidra med, slik: *"Hva er det beste å gjøre? Skape en god hverdag?"* Den samme informanten beskriver en veiledning til en far og personalet i barnehagen. Hun sier at både overfor hjem og barnehage var det viktig å jobbe med å få en bedre struktur i hverdagen.

Andre informantene utdyper hva de legger i begrepet "struktur i hverdagen" og snakker om rutiner, forberedelser og forutsigbarhet. En snakker om at barnehagen forholder seg både til barn og foreldre i saker der det er mistanke om seksuelle overgrep mot barn. Hun sier: *"Ja, det er jo flere sider av dette her. Det er jo en side som er i forhold til barnet og hverdagen, barnets hverdag i barnehagen. En annen er forholdet til foreldrene, ikke sant? Og hvis en av foreldrene er overgriper oppi dette her, så kan det være ganske vanskelig for barnehagen å takle. Men når det gjelder akkurat barnet, så tenker jeg det blir viktig med rutiner, med forberedelser, at ikke noe kommer overraskende."* Hun sier videre at for at personalet i barnehagen skal kunne ivareta barnets behov for forutsigbarhet, må de ha ressurser i form av flere ansatte. *"De må jo ha ressurser til det, ikke sant? Det kan være vanskelig å følge et barn så – med normal bemanning. Men ofte vil, så ser vi jo at det er en assistent på*

dette barnet, som kan være der for barnet på en annen måte enn en førskolelærer eller en annen ansatt kan.”

Dette er i samsvar med Dyregrov (2004) som nevner tid til kontakt og faste rutiner som en god hjelp i arbeidet med førskolebarn som er generelt engstelige eller har problemer med utrygge tilknytninger til andre mennesker som følge av traumatiske opplevelser.

En informant snakket ikke spesifikt om struktur som et behov hos barnet. Dette kan skyldes at hun var opptatt av samspill som det aller mest sentrale i arbeidet med å få til en bedre hverdag for barnet. Men det kan også tenkes at hun inkluderte struktur, rutiner og forutsigbarhet i det hun sa om trygge rammer for barnet og samspillet, fordi dette generelt er viktige rammefaktorer i arbeidet i barnehagen (Rammeplanen, 1997).

4.2.3 Barnets behov for å bygge opp tillit til andre

Å verne barnet mot risikoen for flere overgrep og å hjelpe det med å få en oversiktlig og forståelig hverdag, er i flg. informantene viktig for å gi barnet et grunnlag for tillit til andre mennesker og trygghet i møte med hendelser i hverdagen. Flere informanter legger vekt på at barnet trenger nye, gode erfaringer. En sier det viktigste for barna er ”*å gjenopprette trygghet, og å få leve livet videre, det er det de skal. Få andre erfaringer!*” Andre snakker om at overgrepene er et tillitsbrudd mot barnet. De mener derfor at det er viktig å arbeide for at barnet skal kunne gjenopprette evnen til å knytte seg til og ha tillit til voksne. En sier: ”*Og så har vi jo det som mange ser på som det mest skadelige ved disse forholdene – Det er jo det der med at det at en tillitsperson gjør noe sånt mot deg, gjør at du kan miste tilliten til voksne*”. Hun sier videre at mange mener det å arbeide for at barnet skal kunne gjenopprette tillit til voksne, er noe av det viktigste i barnets helingsprosess, og at barnehagen kan gjøre mye i denne prosessen, dersom de ansatte er klar over hvor viktige de kan være for barna.

Flere av informantene mener at hjemmet og barnehagen er de viktigste arenaene for barnet når det gjelder å bygge opp igjen trygghet og tillit. En informant sier: ”*At det går an å være et miljø som heler dem, faktisk! Ja, det tror jeg. Og det er jo foreldrene og barnehagen, liksom. De nærmeste.*” En annen sier at det er ”*viktig å jobbe med de*

relasjonene som barnet skal fortsette å være i. Det er kjempeviktig!” Hun inkluderer både arbeidet med foreldrene og med personalet i barnhagen i dette, fordi det er i de to miljøene barnet skal være hver dag. I terapien med barnet i BUP ønsker hun derfor å ha med både foreldrene og de som arbeider med barnet i barnehagen. Hun sier:

”Omsorgspersonen og barnet sammen! Her! Og det har vi gjort mange ganger, for å bygge opp igjen den derre – for å knytte sammen igjen! Og for å se det flotte barnet som..... Og ha med førskolelæreren, eller kontakten i barnehagen, for at de skal se.” Det å knytte barn og foreldre/fosterforeldre, og barn og barnehagepersonale sammen i et samspill med vekt på å se hele barnet og la det gå videre, er et viktig mål som flere av informantene uttrykker.

Dette er i samsvar med litteratur om oppbygging av godt samspill og trygge relasjoner med barn generelt (Rye, 2002, Hundeide, 2005), og med litteratur om samspill med og gjenoppbygging av tillit og trygghet hos barn som har vært utsatt for traumer eller er i risikosituasjoner (Kvam, 2001, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b). Killén (2004 b) mener at en trygg tilknytning mellom et barn og en nær voksen er et grunnlag som kan gi barnet et positivt utgangspunkt når det gjelder mental helse og være et vern for barnet i møte med utfordringer og belastninger. Holmen (2004) har i en undersøkelse intervjuet voksne menn som ble utsatt for seksuelle overgrep som barn. Hennes informanter mente at barnehagen og skolen hadde en sentral rolle bl.a. når det gjaldt å skape forutsetninger for at barn skal kunne komme fram med opplevelser knyttet til seksuelle overgrep. De la også vekt på at de voksne i barnehage og skole må være trygge og tydelige, og gi barn tid og oppmerksomhet slik at de kan opparbeide tillit i kontakten med barna og skape trygge soner for dem. I en artikkel der Aase (2001) har intervjuet ulike fagfolk som har arbeidet med mennesker som har vært utsatt for seksuelle overgrep, nevnes god kontakt med andre voksne som en viktig beskyttelsesfaktor for barn, i forhold til risiko for overgrep og videre utvikling etter overgrep. Klingenberg og Lovang (2006) har gjort en undersøkelse om resiliens blant overgrepsutsatte kvinner. De fant indikasjoner på at de som hadde hatt en nær voksen og hadde hatt lett for å få venner som barn, hadde en bedre fungering som voksne enn de som ikke hadde hatt det.

4.2.4 Barnets behov for grenser

Informantene legger vekt på at barnet trenger sunne grenser, og at arbeid med grenser kan hjelpe barnet til å få trygghet i hverdagen. Fire sier at barn som har blitt utsatt for seksuelle overgrep kan få problemer med å forstå hva som er vanlige grenser i samspill. De mener derfor at grenser og grensesetting er et viktig tema i veiledning til barnehagen. En sier om seksuelle overgrep: *"Mange ser det som et grenseproblem."* og om barna: *"Disse barna er blitt krenket, så noen strever med å finne grenser."* De andre informantene beskriver barnas problemer med grenser ved å gi eksempler fra behandlingen, og fra situasjoner i barnehagen. Flere sier at personalet i barnehagen syns det er vanskelig når barn ikke respekterer vanlige grenser. En beskriver barnehagens reaksjoner på et spesielt barn: *"Og de syns jo det var vanskelig. Fordi det oppleves jo ofte som ekkelt. Fordi det – han var liksom grenseløs i forhold til andre, han plukka litt.... Altså, han gjorde sånne rare ting."*

Fire av informantene sier noe om behovet for å hindre at barnet går utover vanlige grenser i samvær med andre barn og voksne i barnehagen. Hjelpen til barnet kan handle om at andre setter grenser for det, men også om at barnet skal lære å sette grenser innenfra. En sier: *"Og hvis barnet er grenseløst, at det liksom blir viktig å hjelpe barnet å få grenser, eller altså hjelpe... Både sette grenser for barnet, men også på en måte prøve å hjelpe barnet å sette grensene sine selv."* En annen er opptatt av hvordan personalet skal møte barnet når det ikke respekterer andres grenser. Hun sier at da blir det viktig for personalet: *"å ikke svare på disse grenseoverskridelsene med avmakt eller aggresjon, men å forsiktig og rolig si at dette er passelig avstand. Eller liksom, å gi barnet hjelp da, og ikke bli handlingslammet. Og det er litt sånt sunt bondevett, da, egentlig, hva de skal gjøre."*

To informanter sier noe om at barnet også må få sette grenser for seg selv. En sier at det barnehagen skal gjøre, må være sånn at barnet *"kan få hjelp til å sette grenser og gjenopprette vanlige grenser."* Den andre sier at det er viktig *"at man respekterer barnets grenser, hvis det signaliserer grenser, ikke sant?"*

To informanter sier noe om hvordan de mener grensesettingen bør foregå, og sammenlikner med andre grupper barn som også kan ha problemer med grenser. En syns at de problemene overgrepsutsatte barn har når det gjelder grenser, ligner det man kan se hos andre barn med problemer. Den andre sier at det barnehagen kan gjøre, også i møte med det spesielle ved overgrepsutsatte barns seksualiserte grenseløshet, er å gjennomføre *”en naturlig grensesetting, der som på andre områder der man setter grenser for barn!”*

Flere informanter mener at det kan være vanskelig for overgrepsutsatte barn å holde seg innenfor de vanlige grensene, til tross for at det blir satt grenser for dem. En sier: *”Men nå er det ikke sikkert at barnet klarer å ta det innover seg, ikke sant? Det er jo det som er med seksuelt utagerende barn, at de ikke alltid får til å respondere på voksnes grensesetting.”* At dette er vanskelig for barnet knyttes delvis til skaden det har blitt påført ved at noen har krenket det gjennom seksuelle overgrep, og delvis til spørsmålet om hvorvidt overgrepene er stanset eller ikke. *”Eller så tenker man vel det at barn som, hvor overgrepene opphører, så – Og hvor grensene settes ganske systematisk, om igjen og om igjen og om igjen, så vil de respondere på det, vil jeg tro. Men hvis de er under pågående overgrep, så er det vanskeligere for barna, ikke sant?”* Her understrekes det at grensene må være systematiske og konsekvente over tid for at barnet skal kunne oppnå en bedre evne til å respektere andres grenser.

4.2.5 Opplæring i atferd som gir positiv kontakt

Informantene beskriver ulike typer atferd hos barna som de mener det er grunn til å arbeide for å endre. De tar opp seksualisert, manipulerende, kontrollerende, utagerende, innadvendt og umoden atferd.

Tre informanter snakker relativt mye om seksualisert atferd hos overgrepsutsatte barn. De sier at overgrepsutsatte barn kan utvikle seksualisert atferd eller seksualisert lek, og at det kan være vanskelig å forholde seg til, både for andre barn og voksne i barnehagen. En sier: *”For barnet kan jo for eksempel være seksuelt utagerende. Og sånt kan jo være veldig vanskelig for barnehagen å takle, ikke sant? For da involverer de jo*

andre barn også, ikke sant?” Flere snakker om hvordan de voksne i barnehagen reagerer på barnets seksualiserte atferd, en sier: ”Eller at barnet er veldig utfordrende, ikke sant? Mot de voksne – at de appellerer til de voksnes seksualitet. Og man vet ikke helt hva man skal gjøre med det. Det er vanskelig for de.” Hun påpeker videre en mulig sammenheng mellom seksualisert atferd og manipulerende atferd hos barna, og mener at det er et viktig tema å ta opp i veiledning. ”Og hvis de er sånn som virkelig manipulerer omgivelsene sine på dette feltet her, da vil det være, alltid, et tema vi må ta opp med de rundt barnet. Ikke bare for å hjelpe de rundt, men for å hjelpe barnet..., for å få andre måter å bli møtt på, enn det de kanskje får.”

En informant sier barn som har behov for å ha kontroll ofte får problemer i samvær med andre barn som følge av det. Hun mener derfor at barn med slik atferd trenger hjelp: ”Men der som jeg syns det er mest behov, er det med sånn overkontrollerende atferd. Altså, at de har hatt den erfaringen at når jeg ikke har kontroll så kan allting skje, derfor må jeg ha det under kontroll.” Hun mener det er nødvendig å hjelpe barn til å endre slik atferd ved å planlegge lek og aktiviteter sammen med dem på forhånd. Hun sier: ”Altså at vi går inn i forkant og hjelper dem med å bli kvitt det tyranniske, for det er så slitsomt, og de blir ikke noe populære.”

Noen informanter snakker om atferd som ikke er aldersadekvat. En sier om et barn hun har jobbet med: ”Han var altså veldig ”liten”. Han var 5 år da jeg jobba med han, ja 4, - 5 etter hvert. Og jeg tenker altså at han fungerte på, ja, kanskje 2-3 års - stadiet, på mange områder.” Hun sier at han ikke var renslig og at han var dårlig til å ta kontakt med andre og dårlig til å leke. Flere informanter beskriver innadvendt atferd de har sett hos overgrepsutsatte barn. Det er likevel færre beskrivelser av barn som reagerer ved å trekke seg tilbake eller bli innadvendte enn av barn som reagerer med forskjellige former for utagering. En sier om de som trekker seg tilbake at ”De kan bli innadvendte, og på en måte slutte å gi noe særlig kontakt. De kan kanskje slutte å gråte, og de kan virke litt fjerne.”

Hensikten med å hjelpe barn til å endre uønsket atferd er å gi dem muligheter til å få nye erfaringer gjennom positiv kontakt med andre barn og med voksne. En informant

sier at hun ser mulighetene barnehagen har for å hjelpe barnet til ikke å oppføre seg slik at det blir vanskelig for det selv og andre, og formidler hva hun ville ha sagt i veiledning til barnehagepersonalet: *”Det gjør kanskje noe gærent akkurat nå, men du er viktig for at han eller hun ikke skal gjøre det.”* Dersom man ikke tar tak i de problemene barns uønskede atferd innebærer, mener informantene at barna risikerer å bli upopulære blant de andre barna. En sier at voksne kan forklare barnets atferd ut fra at det er overgrepsutsatt. Hun mener det ikke er bra for barnet, og sier: *”For man har så lett for å se – ”Ja, nå oppfører hun seg sånn, eller nå gjør han sånn, og det skyldes sikkert det og det”. Og så tillegges det så mye mer enn det faktisk er. Så blir man så veldig bærer av hva man har vært utsatt for.”*

Informantene beskriver ulike innfallsvinkler for å hjelpe barn til å endre atferd. En sier at dersom barn viser seksualisert atferd: *”Da blir det viktig å følge dette barnet, og markere for barnet at dette skal det ikke gjøre”*. Hun mener at det er viktig å ikke normalisere for mye når det gjelder lek knyttet til barns seksualitet. Hun sier: *”Ja, det er naturlig, ikke sant? Men et eller annet sted er det ikke så naturlig lenger. Og så er det på en måte å kunne se når det ikke er så naturlig lenger, da.”* En annen mener at det er viktig at personalet i barnehagen diskuterer hvordan de syns reglene for lek knyttet til barns seksualitet skal være, og at det er spesielt viktig i barnehager der man har overgrepsutsatte barn. Hun sier det er nødvendig å være tydelig overfor barna på de reglene man som personale blir enige om, slik at barna får hjelp til å vite hvordan de skal være. En generell innfallsvinkel til arbeidet med å endre atferd i positiv retning, er at det er viktig å jobbe med samspill på alle felt som påvirker atferden, en sier at man må: *”Øve på det, som man øver på andre ting man syns er viktig, liksom.”*

Alle typene atferd informantene sier at de har sett hos barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, finnes beskrevet også i litteratur om konsekvenser av ulike typer omsorgssvikt og overgrep (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam 2001, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b, Aasland, 2004). Beskrivelsene informantene gir av trekk i barns atferd kan være i tråd med Killén (2004 b). Hun beskriver at barn som reagerer med en overdreven tilpassing ønsker å leve opp til voksnes krav og forventninger og prøver å tilfredsstille deres behov. Disse barna kan bli innadvendte eller fjerne, eller de kan bli

hjelpere for foreldre eller andre voksne. Det informantene sier om barn som reagerer med å bli innadvendte, tilbaketrukne eller fjerne, er i samsvar med dette. Killén skriver også at seksualisert atferd hos barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, kan ses som et uttrykk for en tillært overdreven tilpassning (ibid). Informantene beskriver seksualisert atferd som en lært atferd som er en konsekvens av overgrepene, men de sier ikke om de tenker på denne atferden som tilpasning eller utagering. Karakteristiske trekk ved utagerende atferd kan iflg. Killén (ibid) være behov for kontroll, og problemer med at barnet feiltolker andres signaler og legger andre aggressive hensikter, som det så forsvarer seg mot ved selv å angripe. Informantenes utsagn om hvordan kontrollerende, manipulerende og utagerende barn reagerer kan være i tråd med dette. Informantene snakker også om hvordan de tenker at barn kan få hjelp til å endre atferd. Flere sa at de så likhetstrekk mellom atferdsproblemer hos barn som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep og barn med andre vansker. Killéns (2004 b) beskrivelser av sammenheng mellom barns tilknytning og atferd er interessante i forbindelse med dette. De kan tyde på at selv om barn viser samme form for atferdsvansker vil det være nødvendig å arbeide med ulike innfallsvinkler for å endre atferden, avhengig av hva som har forårsaket vanskene.

4.2.6 Anerkjennelse av mestringsstrategier og styrking av mestringsfølelse

Flere informanter snakker om individuelle forskjeller blant overgrepsutsatte barn, og om forskjellige oppvekstmiljøer. De syns disse forskjellene har innvirkning på hvordan barna klarer seg etter seksuelle overgrep. De påpeker forskjeller hos barna når det gjelder sårbarhet og symptomer, og knytter både barnets personlige forutsetninger og hjelpen de får fra personer rundt dem, til hvordan barna takler overgrepene og livet videre. En informant sier: *"Det er altså stor forskjell på dette her, etter hvilke familier som rammes og hvem barnet er. Altså, er det barn som på en måte – noen barn tåler mer enn andre, og er ikke så sårbare, og kan på en måte komme seg over det, og komme videre. Og andre tåler det overhodet ikke."* I tillegg til barnets og familiens egenskaper mener denne informanten at hvem overgriperen er, typen overgrep og varigheten av overgrepene er sentrale faktorer for barnets mestring etter

overgrepene. En annen informant sier om dette temaet at: *"Det spørres jo hvilket barn det er da. Noen barn er mer alminnelig og viser ikke så mange symptomer, rett og slett. (... ..)Barn er veldig forskjellige."*

Denne informanten nevner dissosiasjon som en mulig mestringsstrategi for barn som utsettes for seksuelle overgrep. Hun snakker om barn som klarer å leve på tross av: *"Men så har vi jo også det spesielle med seksuelle overgrep og dissosiasjon, for eksempel, ikke sant? Som er litt sånn barnets egen beskyttelse. Og barn som leker hele tiden, som vipper inn og ut av forskjellige virkeligheter, som kanskje er truet til taushet. De ville jo være veldig i fare hvis de viste noe. Sånn at de vil ikke vise noe, og det er en del av mestringsstrategien. For noen ganger har de levd veldig på tross av, ikke sant? De har sitt eget lille skattkammers, der inne.... Sånn at, det er vel det verste med det temaet der, at problemet splittes. Sånn at barnet selv kanskje ikke vet at det har skjedd noe."* Hun mener at å jobbe med en bevisstgjøring om dissosiasjon som forsvar, når det har vært eller er en mestringsstrategi for barnet, kan være til hjelp både for barnet som ikke har kunnet fortelle, og for personer rundt barna som ikke har kunnet se hva barnet har vært utsatt for. Hun nevner særlig at å forstå dissosiasjon som fenomen, kan være noe som hjelper både barnet og nærpersionene til å legge fra seg skyldfølelse, og hun sier at det gir noe positivt å *"sette fokus på hvor fantastisk vi er bygd, da, som klarer å leve på tross av noe sånt!"* "Noe sånt" peker her tilbake på seksuelle overgrep, som hun har sagt var bakgrunnen for dissosiasjon.

Alle informantene sier på forskjellige måter, ved direkte utsagn eller ved å fortelle eksempler om spesielle barn, at de tror barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep kan klare seg videre i livet. En sier: *"Det er noen som klarer det! Så barna kan komme seg de. Selv om det er noe – nei, det er ikke noe godt!"* De har håp for barna, og samtidig mener de at seksuelle overgrep er veldig vanskelige erfaringer, både for barna som opplever det, og for de som står rundt og skal hjelpe. En informant forteller om en oppfølgingsundersøkelse for barn som hadde vært i behandling i BUP etter seksuelle overgrep, 5 år etter at behandlingen var avsluttet. Hun sier at barna skåret normalt på ulike tester, men samtidig virket det som overgrepene hadde satt spor.

Når informantene snakker om hvordan de selv og barnehagepersonalet kan hjelpe barna, understreker alle det viktige i å se på det barnet mestrer. En sier det er viktig at de som omgir barnet ser *"de flotte sidene ved barnet og ikke ser et barn som har vært utsatt for overgrep"*. Hun mener at de voksne har lett for å tenke på overgrepene i stedet for å se på hva barnet kan, og sier: *"Og så blir det liksom, det er det barnet representerer, og ikke alt det barnet virkelig kan!"* Hun mener det er viktig å arbeide med dette både når det gjelder hjem og barnehage. *"Så det er jeg opptatt av å jobbe med! Både når det gjelder familie og omsorgsrelasjoner og i forhold til barnehagen. Det er det vi griper tak i!"* Også andre av informantene understreker betydningen av at man unngår for mye oppmerksomhet på barnet som overgrepsutsatt. En sier: *"og så tror jeg det er det viktigste i forhold til møtet med barn, også i forhold til møtet med førskolebarn, at man ikke unødig styrker identiteten på det å være et offer."* I stedet mener hun at man må se det enkelte barnet: *"Det å se: "Du er mest Linda, som er 5 år og liker å leke med.....", og ikke: "Du er Linda, som er 5 år og har vært utsatt for overgrep." Det er det viktig å få inn litt sånn, i personalets hoder."*

Flere informanter sier at i hvor stor grad barnet mestrer vanlige utfordringer i hverdagen, påvirker behovet for behandling og veiledning. En sier: *"Når barnet begynner å finne sin kraft igjen og vil være et vanlig barn, det er vel kanskje litt større barn, da men. Eller når foreldrene sier at nå går det bra (...), nå begynner det å se normalt ut, da driver ikke vi og overbehandler barn"*

Informantenes beskrivelser av at ulike egenskaper ved barnet, familien og miljøet kan ha avgjørende betydning for hvordan barnet og familien klarer seg etter overgrep, er i samsvar med litteratur om mestring og resiliens (Helmen Borge, 2003, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b). Flere bekrefter at relasjonen til overgriperen, typen overgrep, alvorlighetsgrad, frekvens og varighet også påvirker barnets mestring etter overgrepene (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Aasland, 2004).

Alle informantene var oppmerksomme på barnets ulike mestringsstrategier, og la vekt på å se hva barnet mestret i hverdagen. De synes dette var viktige temaer å ta opp i veiledningen til barnehagen. Killén (2004 b) bekrefter dette som viktig. En informant

beskrev dissosiasjon som mestringsstrategi hos barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. At barn kan bruke dissosiasjon som forsvars- og mestringsstrategi, pga. den angsten og overbelastningen de seksuelle overgrepene skaper, bekreftes av flere forfattere (Myhren og Steinsbekk 2000, Kvam 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b). At forståelse for dissosiasjon som fenomen kan være til hjelp i en helningsprosess bekreftes også (Benum og Boe, 1997).

Informantene beskrev at behandlingen og veiledningen varte til de og andre rundt barnet trodde at nå mestret barnet det vanlige livet. Dyregrov (2004) tar opp spørsmålet om hvor lenge barn trenger støtte. Hans beskrivelser av ulike fysiske, psykiske og sosiale kriterier for at man skal kunne regne med at traumer er godt nok bearbeidet til at barn kan mestre livet videre, er mer detaljerte enn de beskrivelsene informantene ga. Det er likevel et felles perspektiv i hans og informantenes beskrivelser, ved at Dyregrov (ibid) også legger vekt på bedre mestring, som noe barnet selv kan oppleve og som noe andre kan se hos barnet.

4.3 Temaer om personalets behov for støtte i arbeidet

Personalets behov for støtte kan deles inn i behov for veiledning som styrker deres **kompetanse** i arbeid med overgrepsutsatte barn og behov for **støtte til bearbeiding** av egne erfaringer i arbeidet med barna. Behov for styrket kompetanse handler om situasjonen for barnehagene etter Bjugsaken, kunnskap om barns signaler og symptomer ved seksuelle overgrep, samarbeid med foreldre og instanser utenfor barnehagen ved mistanke om overgrep, og om samspill i barnehagen. Behovet for støtte til bearbeiding handler om å gi trygghet og selvtillit i arbeid med barnet og om å takle egne reaksjoner på å stå i et arbeid med overgrepsutsatte barn.

4.3.1 Endringer i personalets kompetanse om seksuelle overgrep mot barn etter Bjugsaken

Alle informantene er opptatt av at det har blitt vanskeligere for hjelpere i alle institusjoner og på alle nivåer, å takle mistanke om seksuelle overgrep mot barn etter

Bjugnsaken. En sier hjelperne er mer redde og venter lenger med å melde fra til barnevernet eller snakke med noen i PPT eller BUP om det de er bekymret for. De vil være relativt sikre på at en bekymring virkelig handler om overgrep før de snakker om den. En informant tror pedagogene i barnehagen i større grad enn befolkningen ellers, forstår at seksuelle overgrep mot barn foregår. Hun mener det var en utvikling mot at mange forstod at barn kunne bli utsatt for seksuelle overgrep før Bjugnsaken, men at alt som skjedde i den saken gjorde det tilslørt igjen. Som følge av det sier hun: ” *Så at den allmenne befolkningen aksepterer at seksuelle overgrep på barn skjer, det vet jeg ikke om den gjør. Mange gjør nok ikke det. Og da har du jo barnehagen, for at de som pedagoger, selvfølgelig, vet jo mer.* ” Hun påpeker videre at det å vite ikke nødvendigvis gjør det lettere å handle i forhold til seksuelle overgrep.

Flere sier at det er generelt mindre oppmerksomhet på seksuelle overgrep mot barn. Temaet blir ikke lenger tatt opp på temadager for barnehagepersonale, og har ikke blitt det i særlig stor grad på 15 år, etter at det var en gradvis økende forståelse for at det foregikk seksuelle overgrep mot barn, i slutten av 80- og begynnelsen av 90- årene. En sier: ” *Før Bjugnsaken var det et tema. Men etter det, så har det blitt nesten sånn – Det er atskillig vanskeligere. Vi hadde jo han (Navn) som hadde en hel temadag for oss om det. Og han er jo en av de fremste i Norge på denne problematikken, og t.o.m. han sier at dette her er bare Bjugn som gjør det vanskelig.* ” Flere sier det er mye vanskeligere for BUP, barnehage og foreldre å få hjelp av leger, politi og advokater nå enn for en del år siden.

Flere informanter sier at BUP har et ansvar for å bidra til at personalet i barnehager får den kompetansen de trenger om seksuelle overgrep mot barn. De mener at behovet for å styrke barnehagenes generelle kompetanse har økt som følge av den reduserte oppmerksomheten temaet har fått etter Bjugnsaken. En nevner at BUP har et jevnlig og formalisert samarbeid med helsestasjonene om opplæring, og tenker seg at det kan være hensiktsmessig med et tilsvarende generelt samarbeid med barnehagene. Hun sier: ” *Helsestasjonene har vi jo kontakt med, men kontakten vi har med barnehagene er på enkeltsaker, i vårt team.* ” Hun foreslår temadager med BUP i barnehagen. Hun sier de kunne ta opp temaer som signaler og symptomer hos barn som blir utsatt for

seksuelle overgrep, saksgang ved mistanke og samarbeid med foreldre når personalet er bekymret for om barn blir utsatt. Hun nevner også behovet for arbeid med personalets egne holdninger og reaksjoner når slike situasjoner oppstår.

Hos Kvam (2001) bekreftes mange av informantenes tanker om at åpenheten rundt seksuelle overgrep mot barn, og bevisstheten knyttet til at slike overgrep foregår, er svekket i befolkningen etter Bjugnsaken. Kvam mener Bjugnsaken har skapt mindre tiltro til barns troverdighet som vitner, og mindre fokus på at barn kan være misbrukt, mens det har blitt mer fokus på at voksne kan bli urettmessig mistenkt. Informantene nevner at hjelperne er redde og at temaet seksuelle overgrep ikke tas opp på temadager i barnehagen. Disse utsagnene bekreftes også av Kvam (2001). Hun skriver at følelsen av maktesløshet hos hjelperne kan ha økt, og at de kan ha blitt mer redde for å gjøre noe galt hvis de melder bekymring. Hun viser også til undersøkelser som sier at omfanget av opplæring om seksuelle overgrep mot barn har blitt mindre innenfor helsefaglig og pedagogisk grunnutdanning.

4.3.2 Kunnskap om signaler og symptomer hos barn som er utsatt for overgrep

Veiledning om konsekvenser av seksuelle overgrep mot barn får stor plass i alle informantenes beskrivelser. De mener at barnehagens personale trenger kompetanse om seksuelle overgrep mot barn for å kunne bidra i prosessen med å avdekke slike overgrep, og for å kunne støtte barn som har vært utsatt. Personalet trenger kunnskap om signaler og symptomer barn kan vise etter seksuelle overgrep, og hvordan de kan bli skadet av slike overgrep. Dersom personalet har slik kunnskap øker mulighetene for at de kan oppdage det raskt når det skjer overgrep mot små barn. En informant sier at det er viktig at barnehagen har kunnskap, og spesielt viktig at de som jobber nærmest det overgrepsutsatte barnet forstår hvordan barnet har det. Hun sier: *"Men det er jo viktig at vedkommende forstår hvorfor det er sånn for dette barnet, ikke sant? Og har nok kunnskap. Som for eksempel å vite hvordan barn kan være skadet av seksuelle overgrep. (.....) Det vil jo gjerne være sånn at de som har mest kontakt med barnet, er den viktigste personen i veiledning."*

En informant sier at veiledningen i en bestemt sak i stor grad handlet om konsekvensene av å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep og hvordan barnehagen skulle arbeide med disse konsekvensene: ” *De fikk jo mye veiledning på, altså dette herre med å bli utsatt, på å hjelpe han med å strukturere seg, uttrykke seg...* ” En annen påpeker: ” *Det er ikke ett symptom som plukker ut utsatte barn* ”. Hun mener at personalet i barnehagen må følge med på barns trivsel og generelle utvikling eller tilbakegang. Hun sier: ” *Så det å se etter trivsel. Ser barnet trøtt ut? Lei seg? Disse vanlige tingene. Og så stoppe opp ved det. Det vi kan. I forhold til utviklingspsykologi, væremåte, lekeevne. Og ikke for å plukke ut de seksuelt misbrukte barna, men for å være obs når barn strever. Og så ta det derfra.* ”

Synspunktene informantene har på at personalet i barnehagen trenger kompetanse om konsekvenser av seksuelle overgrep og hvordan barn kan vise at de har vært utsatt for overgrep, støttes av Myhren og Steinsbekk (2000), Kvam (2001), Sosial- og Helsedir., (2003) og Aasland (2004). Kompetanse i barnehagen er hos Rønning (1996) med utgangspunkt i definisjoner av Gotvassli, beskrevet som kunnskaper, ferdigheter og holdninger som gjør barnehagepersonale i stand til å løse konkrete oppgaver i arbeidet med barna. Informantenes temaer i veiledning inkluderer både kunnskap, ferdigheter og holdninger og er altså i tråd med andres oppfatning av kompetansebegrepet.

4.3.3 Samarbeid med foreldre ved mistanke om at barn blir utsatt for overgrep

Informantene er også opptatt av barnehagens samarbeid med foreldrene i situasjoner der man har mistanke om at barnet blir utsatt for seksuelle overgrep. Det er ulike meninger blant dem om hvordan man bør samtale med foreldre når man er bekymret. En informant sier at når barnehagepersonalet blir bekymret for om barn blir eller kan ha blitt utsatt for seksuelle overgrep, skal de ta det opp med foreldrene. Hun sier: ” *Det er klart det er mange hensyn å ta, men jeg tror det ligger litt langt inne å henvende seg til mor og far med den typen bekymringer, enda det kanskje er det lureste.* ” Hun mener at man har lett for å mistenke foreldrene, og derfor lar være å snakke med dem, mens realiteten kan være at det er andre enn foreldrene som misbruker barnet. Hun mener

derfor at man må snakke med foreldrene for at de skal bli informert, og for å bidra til å få avklart situasjonen omkring mistanken. En annen informant mener barnehagepersonalet i slike situasjoner ikke skal snakke konkret med foreldre om en evt. mistanke om seksuelle overgrep, men heller uttrykke sin generelle bekymring for barnet, og se hvordan foreldrene reagerer på det, før man bestemmer seg for hva man skal gjøre videre. Dersom foreldrene reagerer med mistenksomhet eller forsvar ved en generell henvendelse, mener hun det er spesielt viktig å være på vakt når det gjelder tegn på at barnet blir utsatt for overgrep. Hun sier: *"Og da mente jo vi det, at det går kanskje an, kanskje – det er litt uenighet om det, å snakke med foreldrene om at det virker som dette barnet har det vanskelig. Det gråter mye, sånne generelle ting, uten at man kanskje peker på de helt spesifikke mønstrene, det som peker mer direkte mot overgrepssproblematikken. Og føle seg fram på hvordan foreldrene reagerer på en sånn generell bekymring, ikke sant? Og, og hvis foreldrene er liksom veldig lite mottagelige, eller veldig lite åpne i forhold til det, og sier: "Nei, men hjemme hos oss, så er det jo ingenting!" Og: "Alt er greit hjemme hos oss!", ikke sant, og ikke tar innover seg barnehagens uro, da er det jo grunn til å bli mer urolig."* Flere informanter sa at saker der det var mistanke om at det var foreldre som begikk overgrep, var spesielt vanskelige å forholde seg til.

Arbeidet med å konfrontere foreldre med barns vansker ved mistanke om overgrep, kan i flg. Kvam (2001) gjøres på ulike måter og på flere stadier i en avdekking. Utsagnet fra en informant om å uttrykke en generell bekymring overfor foreldrene i første omgang, kan være i samsvar med forslag for en tidlig fase der man observerer flere forhold rundt barnet. Kvam (2001) foreslår også å observere om det er personer barnet ikke vil bli hentet av, om det er spesielt vanskelig for barnet på spesielle dager osv. Hun mener også at barnehagepersonalet kan rådføre seg med PPT eller barnevernet i forkant av en mulig anmeldelse uten å oppgi barnets navn, og presiserer at barnehagen ikke har noen plikt til å informere foreldre om at de sender en melding til barnevernet. I tilfeller der en forelder er mistenkt, kan det noen ganger være en fordel at foreldrene ikke er informert (ibid.). Killén (2004 a) påpeker at barnehage-personale har en tradisjon der samarbeid med foreldre foregår på foreldrenes premisser. Hun mener derfor at begge

parter kan oppleve det ubehagelig dersom personalets bekymringer for barn skaper motsetninger. Personale bør likevel ta opp bekymring så snart de ser forhold som gir grunn til det, evt. i form av generelle beskrivelser. Hun regner personalets samtaler med foreldre om slike forhold som forebygging for barnet, og presiserer at det må være et godt samarbeid mellom barnehagen og hjelpetjenestene slik at barn og foreldre kan få hjelp.

4.3.4 Samarbeid med instanser utenfor barnehagen om avdekking

Barnehagepersonalets behov for veiledning om saksgang ved seksuelle overgrep understrekes av flere informanter. De mener samarbeid mellom ulike instanser som har med barn å gjøre, er viktig for å avklare situasjonen når det er mistanke om at barn blir utsatt for seksuelle overgrep. Barnehagepersonalet må derfor vite hvordan de skal gå fram for å melde bekymring videre når de ser at barn har problemer som kan være relatert til seksuelle overgrep. En informant sier at det er *"barnehagens ansvar å uttrykke bekymring"* når man har mistanke om at barn blir utsatt. En annen sier at barnehagen må vite hvordan man kan samle dokumentasjon ved observasjoner og notater. Denne dokumentasjon kan så formidles til barnevernet, som i flg. loven har rett og plikt til å handle for å få stoppet overgrep mot barnet.

En mener slik dokumentasjon også kan være viktig for barnet hvis det seinere i livet ønsker å finne ut av historien sin. Hun sier: *"Men vi sa at for ettertida, for dette barnet, så er det kjempeviktig at dere har dokumentert det dere har sendt. For det blir jo journalført, og at det er noen som har vært bekymra, og noen som har sett, og noen som har meldt! Det er det viktig at dere gjør. Og at dere tar ansvar i forhold til det!"*

Samme informant sier at barnehagen kan diskutere bekymring for at barn utsettes for seksuelle overgrep med BUP i veiledning, men det er barnevernet, og ikke BUP, som må få en bekymringsmedling: *"De diskuterer bekymringa med oss, og får veiledning*

på det, på hvordan de skal håndtere det, men det er jo ikke vi som er den rette instansen i forhold til å få bekymringa. For det er barnevernet.”

Kvam (2001), Sosial- Helsedirektoratets veileder (2003) og Aasland (2004) understreker behovet for at barnehagepersonalet kjenner til saksgang og gode handlemåter ved mistanke om seksuelle overgrep. Informantenes uttalelser er altså i samsvar med andres faglige beskrivelser.

4.3.5 Samspill i barnehagen

Et annet tema som opptar alle informantene er barnehagepersonalets behov for veiledning om samspill. Flere informanter snakker om videoopptak som en nyttig del av veiledningen. De mener at ved å bruke video kan behandlere i BUP og personale i barnehagen få et felles utgangspunkt for å se på og diskutere situasjoner de har vært i med barna. En sier: *” Vi har hvertfall de samme bildene, og så ser vi kanskje med forskjellig fokus inn på det.”* Hun beskriver hvordan hun bruker video i veiledningen: *”Når vi har det samme i fokus på den skjermen, så kan vi dele noe som vi vet er viktig for den familien, den barnehagen, det barnet.”* Hun mener bruk av video og det å konsentrere veiledningen om samspill har en positiv innvirkning på personalet.

Andre snakker om samtaler mellom voksne og barn, og legger særlig vekt på hvordan barnehagepersonalet kan snakke med barn om ulike typer problemer, bl.a. seksuelle overgrep. En sier at personalet kan legge vekt på *”å være en kommunikasjonspartner for barn.”* Hun beskriver samtaleferdigheter, og sier at den voksne skal bruke verdinøytrale ord, være lyttende, utforske sammen med barnet og ikke presse barnet. Hun tror barn vil oppleve at en voksen i barnehagen som snakker slik, er *”en all right voksen å snakke med”*. Hun beskriver hva slags råd hun gir til barnehagepersonalet i veiledning, med eksempler som handler om at barn snakker med dem de har tillit til og om at voksne kan komme tilbake til utsagn fra barn. Hun understreker at når barn har snakket om seksuelle overgrep, er det viktig at voksne kan *”komme tilbake til det, tørre å holde et sånt tema ved like, sånn at barnet kan få en mulighet.”*

4.3.6 Støtte som gir personalet trygghet i arbeidet

Alle informantene er opptatt av hvordan de kan bidra til å gi personalet trygghet i arbeidet med barnet i barnehagen. Flere sier de vil gjøre personalet trygge på at de har den kunnskapen og de ferdighetene de trenger, og fortelle dem at de gjør en god jobb for barnet. De tror personalet trenger å bli gjort oppmerksomme på dette. En sier: *"Jeg tror virkelig at det å synliggjøre overfor barnehagen at de har en viktig rolle og understøtte det, at det er det veldig behov for."* En forteller om en konkret sak der noe av målet med veiledningen var: *"at de skulle trygges på at det de ga han var godt, var godt nok, på et vis."* En tredje sier at en av veiledernes oppgaver kan være å: *"gjøre dem trygge på at de har det som skal til, ikke sant?"* Flere sier at de tror at barnehagepersonalet vet hva som er normalt og ikke normalt i barns utvikling og oppførsel, og de mener at det de trenger, er støtte til er å bearbeide den redselen som hindrer dem i å bruke den kompetansen de egentlig har.

Flere mener at barnehagepersonalet ofte har den kunnskapen og de ferdighetene de trenger i arbeidet, men at de blir redde når barnets vansker har sammenheng med seksuelle overgrep. De sier at redselen kan gjøre det vanskelig for dem å handle hensiktsmessig i samspill med barnet. En sier *"men de blir så engstelige når det gjelder seksuelle overgrep at de heller trekker seg tilbake, gjør ingenting, gjør mye annet som de ellers ikke ville ha gjort, kanskje."* En annen informant sier at hjelperne kan gjøre for mye for fort i situasjoner der barn er utsatt for seksuelle overgrep, og hun mener det har sammenheng med at det er så vanskelig for hjelperne å stå i en prosess som handler om seksuelle overgrep mot barn: *"Fordi vi syns at det er det verste et barn kan bli utsatt for. Så det råker oss så veldig, som hjelpere også. Slik at vi blir altså så veldig handlende. Og vi blir kanskje så mye mer handlende, så mye fortere enn det barnet kan klare å ta i mot. (.....) Fordi det er så vanskelig for oss å stå i det, blir det ofte sånn."* Veiledning som kan redusere handlingslammelse eller uheldige handlingsmønstre pga. redsel for seksuelle overgrep blir derfor viktig.

Det informantene sier om å bevisstgjøre barnehagepersonalet på den kompetansen de egentlig har, er i samsvar med synspunkter hos Sagbakken og Aanderaa (1993) og

Killéns (2004 b) om barnehagepersonalet som ressurspersoner som kan mer enn de selv vet om, og om barnehagen som et konstruktivt støttemiljø for overgrepssatte barn. Utsagnene om personalets behov for veiledning om egne reaksjoner for å kunne holde ut i en oppfølgingsprosess med overgrepssatte barn, er i tråd med beskrivelser hos Kvam (2001) og Dyregrov (2004).

4.3.7 Støtte til bearbeiding av egne reaksjoner

Alle informantene mener at saker om seksuelle overgrep er belastende for hjelperne. En sier om barnehagepersonalets reaksjoner på seksuelle overgrep mot barn: *"Men det er jo et traume for mange, så da blir det litt sånn, hva skal man kalle det da? Litt sånn sekundærtraumatisering, og litt sånn sjokk, for de voksne. Og hvis det er incest, så har de kanskje kjent herr Hansen, og de syns det er, liksom, forferdelig ekkelt. Og de har masse sånne opplevelser. Og det å ivareta personalet er jo kanskje styrerens oppgave, men det tror jeg også er en viktig oppgave. Der er vi. Det er kanskje noe vi kan bidra med."* Ved å støtte personalet med bearbeiding av reaksjoner, håper informantene å gi hjelp til å holde ut i vanskelige situasjoner. En sier at det i stor grad er konteksten som gjør overgrepssaker så belastende: *"Det har vel ikke nødvendigvis så mye med veiledningen å gjøre, annet enn at barnehagen må forholde seg til noen stridende parter, da. Foreldrene er jo i krig. Det kan være kjempevanskelig."*

Alle informantene ga på ulike måter uttrykk for at seksuelle overgrep er et tabubelagt tema. Følelser barns seksualiserte atferd kan vekke i voksne, er iflg. en informant spesielt vanskelig å snakke med kollegaer om, og mener at: *"da blir det plutselig lukket, og så blir det verre."* Hun mener veiledning kan forebygge at temaer blir tabubelagte og vanskelige å snakke om.

En informant beskriver hvordan hun selv reagerer på det hun opplever som barnas grenseløshet: *"Det som er belastende noen ganger, det er at psykologisk sett så har noen av disse barna veldig nedsatte grenser, og det møter du også i behandlingen av dem. Sånn at jeg kan oppleve det grenseoverskridende, selv om det er min*

oppgave å lage en heling. Så lager du liksom ikke en heling heller, før du har begynt å kjenne på hva som er hullet, på en måte” Hun sier at hun tror barnehagepersonalet og behandlerne i BUP møter de samme vanskelighetene i arbeidet med barna, og mener det kan gi trygghet i kontakten i veiledningen. Hun forteller konkrete eksempler på hva hun i veiledning kan si om hvordan hun opplever det når barn overskrider vanlige grenser, og beskriver hvordan barnehagepersonalet da tør fortelle om sine negative følelser fra tilsvarende situasjoner. Hun sier det er viktig å gi personalet støtte til å vedstå seg både positive og negative reaksjoner overfor barnet. Hun sier at *”barnehagen skal bli trygg på at de kan føle både positive og negative følelser rundt barnet. Og at de negative opplevelsene de evt. har, kan være nyttige i forhold til legingen.”* Hun synes det er et positivt aspekt ved de negative opplevelsene personalet kan ha, fordi refleksjonen rundt disse opplevelsene kan virke som et korrektiv og en veiviser for videre handlinger og holdninger i kontakten med barnet.

Flere av informantene uttrykker at de synes de har sett at veiledning har gitt personalet i barnehagen hjelp til å holde ut. En sier: *”Jeg synes jo at det at barnehagen fikk såpass mye veiledning i den saken, og at de uttrykte bekymringene sine på alle nivåer, det gjorde også at de bevisst holdt ut”*.

4.4 Informantenes egne erfaringer som utgangspunkt og referanseramme

4.4.1 Informantenes målsetninger for terapi og veiledning

Veiledningen informantene gir til personalet i barnehagen er en del av alt arbeidet de gjør for å oppnå en bedre situasjon for barna de behandler. Det kan derfor gi mening å se på sammenhengen mellom temaene de vil ta opp i veiledningen og målsetninger de beskriver for arbeid med barnet i terapi, foreldresamarbeid og veiledning til personale i barnehagen. Som målsetninger for terapi med barnet sier informantene at barnet skal få gjenopprettet trygghet i hverdagen og tillit til voksne. De vil bidra til at barnet kan utvikle seg og få nye erfaringer i gode relasjoner. De er opptatt av barnets sterke sider

og vil øke barnets evne til å mestre hverdagen. Disse målsetningene er i samsvar med det de legger vekt på når det gjelder å gi barnet støtte gjennom tiltak i barnehagen.

I foreldresamarbeidet handler målsetningene om å støtte foreldrene ved belastninger, så de kan klare å hjelpe barnet. De vil også hjelpe foreldrene til å få et best mulig samspill med barnet, og gi foreldrene innsikt i behandling og tiltak rundt barnet. I veiledningen til barnehagepersonalet er målsetningene som til foreldrene når det gjelder støtte til å tåle belastninger og hjelp til samspill med barn. I tillegg kommer en generell målsetning om å øke barnehagepersonalets kompetanse om avdekking og oppfølging etter seksuelle overgrep mot barn. Det er samsvar mellom målsetningene for veiledningen til barnehagepersonalet og sentrale temaer i informantenes beskrivelser av hva de legger vekt på som støtte til personalet i arbeidet med barna.

En informant snakker om at alle rundt barnet har den samme målsetningen: *"å hjelpe barnet"*. Hun mener foreldre og barnehagepersonale er omsorgspersoner for barnet og er opptatt av at det er *"de som skal containe dette barnet videre. Og det er de som må gjøre jobben. Vi er med som veiledere, rådgivere, støttepersoner, men det er de som må gjøre jobben. Og hvis ikke de er med på det, så blir ikke jobben gjort. Og da kan vi ville så mye vi vil vi, og vi kommer ingen vei med det."* Veiledningens rammer som en tidsbegrenset hjelp, kommer fram i dette utsagnet. I tillegg uttrykkes et perspektiv på veiledningen som hjelp til selvhjelp for foreldre og barnehagepersonale. De skal kunne fortsette arbeidet med barnet alene, etter at veiledningen er over, og de er viktige for at barnet skal kunne få en god utvikling videre. Dette er i tråd med mål for profesjonsveiledning (Johannessen m.fl., 2001).

4.4.2 Opplevelser fra samarbeid mellom BUP og andre etater

Informantene beskriver belastninger i saker der de må forholde seg til at barn har vært utsatt for seksuelle overgrep. Flere sier disse sakene er de vanskeligste de har, og at behandlere i BUP kan oppleve vegring i forhold til å gå inn i dem. Samtidig mener alle at slike saker er viktige, og sier det er mulig å hjelpe barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. En sier: *"Noen vegrer seg litt for å gå inn i dette feltet. Det er litt*

ubehagelig. Det er ikke sånn når den saken blir lagt fram på teamet at alle vil ha den. Det er det ikke. Og så er det gjerne da kanskje forbundet med at du må i retten å vitne, og. Eller at du må gjøre litt ekstra arbeid.” Og det er det ikke alle som vil. Så helt populære er de ikke” Flere gir uttrykk for at det er utfordrende å behandle barn som har vart utsatt for overgrep. En sier hun ikke vegrer seg fordi hun ser at terapien gir bedring for barnet: *”Jeg føler ikke at jeg vegrer meg så veldig. For egentlig, erfaringen min er at ja, vi får gjort noen ting, så det er jo veldig positivt!”* En annen sier hun ikke helt forstår hvorfor hjelpere vegrer seg, fordi behandling av disse barna også er: *”vanlig barnpsykiatrisk kunnskap, veldig mye. Det er ikke så spesielt.”*

Flere informanter forteller om belastninger ved behandlingen og det å bli involvert i barns vonde historier. En sier: *”Nei, sånn kan det være veldig tøft å stå i det, følelsmessig. Det kan være smertefullt noen ganger, å høre når barn forteller om overgrep som er veldig brutale”* Hun sier at dette er spesielt for saker som har med seksuelle overgrep å gjøre: *”Det er klart, sånne opplevelser har du ikke i alle depresjoner med alle barn du jobber med.”* Belastningene kan gi informantene fysisk ubehag, og de sier de berøres av sakene. En sier: *”Hvis det er et barn som viser en del symptomer, så vil jo det barnet ikke bare kunne skremme eller bevege folk i BUP, men de vil skremme eller bevege absolutt alle andre mennesker de omgås, også.”*

Alle sier at problemer ved mistenkte foreldres samværsrett med barnet oppleves belastende. I tillegg nevner noen vanskeligheter i forbindelse med kravet i BUP om at begge foreldre må ønske at barnet skal få behandling, dersom begge har foreldrerett, og foreldres innsynsrett i dokumenter om barnets sak. En informant mener hun ikke opplever at foreldre unngår samarbeid og motsetter seg behandling for barnet. Hun sier at foreldre som ikke vil la sitt barn få behandling i BUP vil stille seg selv i et dårlig lys, og at BUP i slike tilfeller vil måtte involvere barnevernet.

Informantene beskriver et større behov for samarbeid med etater som barnevern, somatisk helsevesen, politi og rettsvesen i overgrepssaker enn i andre saker. Flere sier at samarbeid med andre instanser kan medføre frustrasjoner og belastninger. Noen beskriver en opplevelse av at ingen vil ta ansvar for å si om seksuelle overgrep har

skjedd. Flere sier at det ikke er BUP's oppgave å avklare det. En sier om BUP's oppgave: *"Men det vi kan gjøre, er å se hvordan dette barnet har det, og er det noe dette barnet trenger hjelp og støtte til? Og kan vi hjelpe denne familien noe, kan vi gå inn å jobbe med relasjoner? Det er vår oppgave."*

En sier at det kan være et dilemma at BUP kan bidra til å holde et system rundt et barn sammen, slik at BUP heller tildekker enn avdekker i situasjoner der det er mistanke om at barnet er utsatt for seksuelle overgrep. Hun sier om en spesiell sak: *"For det var jo en sak som jeg tenkte mye på altså. Hva var dette her, egentlig? Var vi med på å tilsløre, altså i stedet for å avdekke?"* Målsetningene og innsatsen rettes uansett mot å hjelpe barnet. Tankene på hva barnet har opplevd, hvordan BUP og barnehage kan hjelpe, og hvordan det skal gå med barnet videre, opptar på ulike måter alle informantene.

5. Oppsummering og konklusjoner

5.1 Oppsummering

5.1.1 Hovedtrekk i intervjumaterialet

Undersøkelsens tema var veiledning fra BUP til barnehagepersonale om oppfølging av barn i førskolealder som har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Bakgrunnsinformasjon

Henvisningene til BUP om barn som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep kom fra barnevern eller lege, etter bekymring fra foreldre, barnehage eller helsestasjon. Ved henvisning var barna i alderen 4- 12 år på tre av de fire stedene jeg hadde kontakt med. Det fjerde stedet var en avdeling for barn fra 0- 4 år. Bakgrunnen for henvisningene var fysiske, psykiske og psykososiale signaler og symptomer hos barna. I noen tilfeller ble mistanken om overgrep forsterket av utsagn fra barna. Observasjoner av personer og situasjoner i barnets miljø kunne også ligge bak bekymring. Henvisninger til BUP kunne av og til komme som konsekvens av anmeldelser til politi og etter dommer i rettsvesenet. I de fleste sakene var det mistanke om at barnet var utsatt for seksuelle overgrep, og i en del tilfeller ble mistanken om seksuelle overgrep vakt etter at barnet av andre grunner var henvist til BUP. Det sentrale for BUP mht. henvisninger og behandling, var barnets symptomer og behov for hjelp. BUP kunne tilby terapi med barnet, veiledning til barnets familie eller andre omsorgspersoner og veiledning til personalet i barnets barnehage.

Informantene så på barnehagen som en viktig arena for overgrepsutsatte barn. De mente at barnehagen kunne bidra til å normalisere situasjonen for barn etter seksuelle overgrep, ved å gi omsorg og hjelp til å gjenopprette trygghet og tillit til voksne. I tillegg mente de at barnehagen kunne lære barn sunne grenser og konstruktiv atferd, og stimulere deres lek og generelle utvikling.

Temaer om barnets behov for tiltak i barnehagen

De tiltakene informantene snakket om, var knyttet til barnas behov for å få gode rammer og gode relasjoner. Opphør av overgrepene ble sett på som nødvendig for å kunne lykkes med behandling og oppfølging i barns helingsprosess. Flere mente at de hadde sett bedring i barns atferd som følge av at overgrep var blitt stoppet. Informantene ønsket at overgrepene skulle avdekkes og stoppes så raskt som mulig, men beskrev også maktesløshet og bekymring for at barn kunne leve med risiko for nye overgrep. Det kunne skje mens man arbeidet med mistanke om overgrep, men det kunne også vedvare, fordi overgrep ikke ble bekreftet og barnet ikke ble skilt fra den som var mistenkt som overgriper, til tross for henvendelser til barnevern og politi. Pga. dette framhevet alle informantene på ulike måter at BUP og barnehagen måtte ha som mål å hjelpe barnet uavhengig av om man fikk bekreftet mistanken om overgrep.

Når barn har vært utsatt for seksuelle overgrep eller det er usikkerhet i forhold til en mistanke om slike overgrep, mente informantene at det barnehagen kunne hjelpe barnet med, var å gi barnet en bedre hverdag. De tenkte at god struktur i hverdagen og godt samspill med nære personer kunne hjelpe barnet til å ha det bedre og fungere bedre. De mente at struktur i barnehagen innebar å ha gode og forutsigbare rutiner, og å gi barnet trygghet gjennom forberedelser. For å kunne få en god struktur mente de at barnehagen måtte ha nok ressurser, og at det ofte ville være nødvendig med en ekstra person som fulgte det overgrepsutsatte barnet.

Informantene la vekt på samspill mellom det overgrepsutsatte barnet og andre barn og voksne i barnehagen. Målet var at barnet skulle få nye, gode erfaringer som kunne gi det tillit til andre og trygghet i hverdagen. Å skape tilknytning mellom barnet og nære voksne ble pga. det tillitsbruddet og den utryggheten seksuelle overgrep innebærer, framhevet som noe av det viktigste i barnets helingsprosess.

Informantene snakket om at barn som har vært utsatt for overgrep har opplevd grensekrenkelser og derfor kan få problemer med å vite hvor grensene i forhold til andre mennesker går. De mente at hvis barn hadde problemer med grenser, var det nødvendig med grensesetting som et bevisst tiltak i barnehagen. Arbeidet med å lære

barnet grenser kunne både handle om at barnet skulle ha respekt for andres grenser, og at barnet skulle uttrykke egne grenser. For at barna skulle klare å respektere grenser mente flere at det var en forutsetning at overgrepene var stanset og at grensesettingen fra de voksne i barnehagen ble systematisk gjentatt over tid.

Overgrepsutsatte barns atferd kunne iflg. informantene skape vansker for samspill i barnehagen. De snakket om at barn kunne vise seksualisert, manipulerende, kontrollerende, utagerende, innadvendt eller umoden atferd, og at slik atferd måtte reguleres og endres. Seksualisert atferd fikk mye oppmerksomhet, den ble sett på som spesielt vanskelig å takle for personer rundt barnet. Kontrollerende atferd ble sett som en atferd som kunne gi mange negative konsekvenser for barnet. Umoden og innadvendt atferd ble relativt lite beskrevet, sammenliknet med oppmerksomheten rundt andre typer vanskelig atferd. Informantene la vekt på barnehagens mulighet til å skape positive endringer for barn med atferd som oppleves som vanskelig.

Alle informantene syntes det var viktig å finne ut hvilke strategier barn brukte for å mestre vanskeligheter etter overgrep, og hva som var barnas sterke sider. De snakket om individuelle forskjeller blant barn, familier og miljøer, og mente at dette fikk innvirkning på barns sårbarhet, symptomer og evne til å mestre livet videre etter overgrep. Overgrepens art og alvorlighetsgrad ville også påvirke barnas muligheter for videre mestring. Noen beskrev dissosiasjon som en mestringsstrategi hos overgrepsutsatte barn. Alle beskrev et håp om at barn kunne komme seg etter seksuelle overgrep, og få det bra videre i livet. De var opptatt av barnehagens muligheter til å hjelpe barn ved å gi oppmerksomhet på det barnet mestret, og ikke bare på overgrepene. Flere sa at det var viktig å unngå offeridentitet. Noen sa at når barnet selv opplevde at det mestret hverdagen bedre, og de voksne også syntes det gikk bedre, kunne det være et kriterium for å avslutte behandling og veiledning.

Temaer om personalets behov for støtte i arbeidet med barna

Temaene handlet om personalets behov for styrket kompetanse i arbeid med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, og behovet for støtte og bearbeiding ved belastninger i arbeidet med barna. Informantene mente å ha registrert en endring i

---

retning av mindre faglig oppmerksomhet på seksuelle overgrep mot barn og mer redsel for å handle på grunnlag av mistanke om overgrep, i tiden etter Bjugn-saken. De mente derfor at personalet i barnehager nå har et stort behov for generell informasjon og kompetanseheving på dette feltet. De mente BUP kunne bidra med opplæring til barnehager, dersom det ble et formalisert samarbeid, for eksempel om temadager. Situasjonen nå var at behandlere i BUP ga veiledning til barnehager når overgrepsutsatte barn var i behandling. Temaene de ønsket å ta opp på temadager var de samme som temaene de nå tok opp i enkeltsaker.

Informantene mente signaler og symptomer hos overgrepsutsatte barn var et viktig tema i veiledning, fordi personalet trenger kunnskap om dette for å kunne bidra til å avdekke overgrep og delta i oppfølging. Foreldresamarbeid ved mistanke om overgrep ble også ansett som viktig. Ulike tilnærminger ble nevnt, bl.a. konkrete uttrykk for mistanke om overgrep, eller mer generelle uttrykk for bekymring for barnet for å se foreldres reaksjoner. Flere sa at situasjoner der foreldre var mistenkt, var spesielt vanskelig for barnehagepersonalet. Saksgang internt i barnehagen og melding til barnevern eller politi ved mistanke om overgrep var også et veiledningstema. Veiledning om observasjon og dokumentasjon som evt. kunne gis videre, ble sett på som viktig for avdekkingen, og for at barnet siden skulle ha mulighet til å få innsikt i sin egen historie ved å se på dokumentasjonen.

For arbeidet med barnet i barnehagen var samspill et viktig veiledningstema. Flere snakket om video- opptak som en konstruktiv metode for veiledning om samspill, fordi det kunne gi et felles utgangspunkt for samtale om situasjoner med barnet. Noen kom også inn på veiledning om å samtale med barn.

Informantene ønsket å gi barnehagepersonalet trygghet i arbeidet med barna. De ville unngå at redsel for temaet seksuelle overgrep skulle hindre personalet i å bruke kunnskap og ferdigheter, og de ville styrke personalets tro på at de kunne gjøre en god nok jobb for barna. Det ble framhevet at det å stå i et arbeid med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, er krevende for hjelpere på alle nivåer. Informantene mente at barnehagepersonalet trengte støtte for å holde ut med denne typen

belastninger. Å hjelpe dem til å snakke sammen om situasjoner med barnet og egne reaksjoner, ble sett på som viktig. En informant sa det var viktig å få personalet til å vedstå seg både positive og negative følelser de opplevde i samspill med barnet. Hun sa at de negative følelsene kunne være konstruktive for arbeidet videre. Flere sa de hadde sett at barnehagepersonale som fikk veiledning, holdt ut.

Informantenes egne erfaringer

Informantenes egne erfaringer var interessante for problemstillingen som en del av utgangspunktet for veiledningen, og som sammenlikningsgrunnlag for temaer i veiledningen. Informantenes målsetninger for terapien med barnet og for veiledningen til barnehagepersonalet var i samsvar med det de ønsket å oppnå i samarbeidet med barnehagen. Deres målsetninger for barnet var gjenopprettelse av tillit og trygghet, nye erfaringer, positiv utvikling og styrket mestring. For at barnet skulle kunne nå disse målsetningene trengte det støtte fra voksne. Målsetningene for veiledning til foreldre/fosterforeldre og barnehagepersonale var sammenfallende når det gjaldt støtte ved belastninger og bedre samspill med barnet. I veiledning til personalet var det i tillegg en målsetning å styrke deres kompetanse om seksuelle overgrep mot barn, mht. avdekking av overgrep og oppfølging av barn.

Informantene mente at saker om seksuelle overgrep mot barn var belastende også for behandlere i BUP. Noen sa disse sakene var de vanskeligste de hadde. Deres oppgave i slike saker var å gi hjelp til barnet og familien, gjennom terapi og veiledning. De beskrev innsatsvilje og engasjement for dette, fordi de mente de kunne hjelpe barna. De sa også at det kunne være vanskelig å bli involvert i barns vonde historier, og at de kunne ha problemer i samarbeidet med foreldre, barnevern, politi og rettsvesen. De mente konteksten var noe av det spesielle i overgrepssaker, og de hadde mer behov for samarbeid med instanser utenom BUP i slike saker enn i andre typer saker.

5.1.2 Hovedtrekk i drøfting ut fra litteratur

Bakgrunnsinformasjon

Symptomer og signaler som informantene beskrev i forbindelse med henvisninger til BUP, er i samsvar med litteratur om seksuelle overgrep mot barn (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Aasland, 2004, Killén, 2004 b). Overgrepsutsatte barns behov for oppfølging og behandling pga. symptomer og risiko for seinskader er bekreftet av disse forfatterne og av andre (Dyregrov, 2004, Kirkengen, 2005).

Behandlingstilbudet informantene beskrev at BUP gir til overgrepsutsatte barn, og det de sa om veiledningsoppgavene overfor barnehagepersonale, er i tråd med Sosial- og helsedirektoratets veileder (2003) og Ihles (2000) retningslinjer for arbeid med overgrepssaker i BUP.

Informantenes syn på barnehagens viktige rolle i arbeidet med å gi overgrepsutsatte barn støtte til utvikling og samspill, er i samsvar med synspunkter hos Sagbakken og Aanderaa (1993), Dyregrov (2004) og Killén (2004 b). Terr (1981), Toverud (1997) og Dyregrov (2004) mener som informantene at barn som har opplevd traumer kan ha behov for hjelp til utvikling av lek og fantasi.

Temaer om barnets behov for tiltak i barnehagen

Å stoppe overgrepene er som informantene sa, politiets og barnevernets oppgave. Flere forfattere bekrefter at avdekking og stopping av seksuelle overgrep er en vanskelig prosess (Kvam, 2001, Sosial- og helsedir., 2003, Killén, 2004 b). Informantene så det å stoppe overgrepene som en grunnleggende rammebetingelse for å kunne lykkes med oppfølging og behandling av barnet. I tillegg mente de det var viktig for barnet å få rammer i hverdagen, gjennom struktur og forutsigbarhet. Dette er i samsvar med Dyregrov (2004).

Å styrke barns tillit til voksne og å gi trygghet, var viktige mål for alle informantene. Disse målene er bekreftet som viktige for alle barn (Rye, 2002, Hundeide, 2005). Flere

har beskrevet gjenopprettelse av tillit og trygghet som spesielt viktig for traumatiserte barn (Kvam, 2001, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b). Undersøkelser og artikler bekrefter dette som viktig for barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Holmen, 2004, Aase, 2001, Klingenberg og Lovang, 2006).

I arbeid med grenser og atferd har informantene beskrevet hvordan barn kan reagere og hvordan de kan få hjelp til forandring gjennom grensesetting og regulering i barnehagen. Deres beskrivelser om barnas vansker er i samsvar med flere forfattere. (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Dyregrov, 2004, Killén, 2004 b).

Informantene mente at forskjeller mht. ressurser og sårbarhet blant barn og i barns familier og miljøer, ville kunne ha innvirkning på hvordan barn klarte seg etter seksuelle overgrep. Dette bekreftes av Kvam (2001), Borge (2003) og Killén (2004 b). At overgrepene art og alvorlighetsgrad også har betydning for barnets mestring, bekreftes også av flere (Myhren og Steinsbekk, 2000, Kvam, 2001, Dyregrov, 2004).

Informantene la vekt på kompetanseheving som et viktig aspekt i veiledning til barnehagepersonale. De snakket om kunnskap, ferdigheter og holdninger. Dette er i samsvar med kompetansebegrepet slik det er beskrevet av Rønning (1996). Behovet for veiledning som styrker hjelpers kompetanse bekreftes av Myhren og Steinsbekk (2000), Kvam (2001), Sosial- og helsedir. (2003) og Aasland (2004). Ulike aspekter ved foreldresamarbeid ved mistanke om overgrep, er i tråd med Kvam (2001) og Killén (2004 a). Kompetanse om saksgang og samarbeid med andre etater bekreftes som viktig av flere (Kvam, 2001, Sosial-og helsedir., 2003, Aasland, 2004).

Informantenes tanker om personalets behov for støtte til bearbeiding av egne reaksjoner og trygghet i egne arbeidsoppgaver, er i tråd med Kvam (2001), Dyregrov (2004) og Killén (2004 b) som alle beskriver hjelpernes behov for hjelp i saker om barn som har opplevd traumer, seksuelle overgrep eller omsorgssvikt.

5.2 Konklusjoner

I veiledning om tiltak for barnet i barnehagen la informantene vekt på at å stoppe overgrepene og å gi barnet en god struktur i hverdagen, var viktige rammebetingelser. Veiledningstemaene om det praktiske arbeidet i barnehagen var rettet mot å skape en normalisering for barnet. Informantene ønsket at barnet skulle få komme tilbake til ”den vanlige hverdagen”, og de ville ”skape en god hverdag”. De beskrev tillit som utgangspunkt for et godt samspill med barnet. De andre temaene de ga mye oppmerksomhet var arbeid med grenser, atferd og mestring. De la vekt på at barnet trengte hjelp til å gjenopprette tillit til voksne etter å ha opplevd tillitsbrudd ved overgrepene. De mente at barnet kunne få problemer med grenser fordi seksuelle overgrep er grensekrenkelser, og la vekt på at barnet skulle lære å ha respekt for andres grenser og å uttrykke egne grenser. De beskrev atferd hos barnet som kunne komme som reaksjoner på overgrep, og som kunne skape vansker for barnet i samspill med andre. De mente at slik atferd måtte reguleres og endres for å unngå negative konsekvenser for barnet. De understreket det viktige i ”å se hele barnet” og å unngå for mye oppmerksomhet på barnet som offer for seksuelle overgrep. De mente det var nødvendig å forstå hvilke strategier barnet brukte for å mestre livet etter overgrepene, og se og bekrefte barnets sterke sider.

I veiledning som støtte til barnehagepersonale la informantene vekt på kompetanseheving og bearbeiding av hendelser og reaksjoner. De ønsket å styrke personalets kompetanse ved å formidle kunnskap om seksuelle overgrep, og ved å samtale om praktiske ferdigheter og holdninger personalet trenger i arbeid med barnet og foreldrene, og i samarbeid med instanser utenfor barnehagen. De så kunnskap om signaler og symptomer på at barn var utsatt for overgrep som viktig for å kunne oppdage og avdekke overgrep. Kunnskap om konsekvenser etter overgrep og praktiske ferdigheter i samspill med barnet og samarbeid med foreldre og andre instanser, ble sett på som viktig for oppfølging av barnet. Arbeid med holdninger var nødvendig både i forbindelse med avdekking og oppfølging. Informantene så det som viktig at personalet fikk støtte til å tåle belastningene ved arbeid med overgrepsutsatte barn. Belastningene kunne være knyttet til temaet seksuelle overgrep, og det at barnas vansker var utslag av

at de var blitt utsatt for kriminelle handlinger, og til samspill med barnet, foreldresamarbeid og samarbeid utenfor barnehagen. Informantene mente det var viktig å styrke personalets tro på egen kompetanse og eget arbeid. De ønsket også å gi hjelp til bearbeiding av personalets reaksjoner gjennom samtale, aksept av både positive og negative følelser og åpenhet rundt temaet seksuelle overgrep.

Informantenes beskrivelser av hvordan de selv opplevde arbeid med overgrepsutsatte barn, ga grunnlag for å tenke at det var en sammenheng mellom deres erfaringer og temaene de la vekt på i veiledningen. Sammenhengen kunne ses som at det de selv hadde erfart var utgangspunktet for det de tenkte var viktig å ta opp i veiledningen til barnehagepersonalet. Sammenhengen kunne også ses som en forbindelse mellom målsetninger for arbeidet deres med barna og de temaene de la vekt på om tiltak i barnehagen ut fra barnets behov. Tilsvarende kunne det ses en sammenheng mellom beskrivelsene de ga av egne opplevelser fra arbeid med barnet i terapi, foreldresamarbeid, samarbeid med instanser som barnevern, politi og rettsvesen, og temaene de la vekt på i veiledning som skulle gi støtte til personalet i deres arbeid.

Konklusjonene på underproblemstillingene blir at veiledningen om barnets behov for tiltak i barnehagen i stor grad handler om en normalisering av barnets hverdag, gjennom arbeid som støtter barnets utvikling og skaper gode relasjoner. Tillit, grenser, atferd og mestring er stikkord for innholdet i dette arbeidet. Veiledning som støtte til personalet handler i stor grad om kompetanseheving og om hjelp til å tåle belastninger i arbeid med overgrepsutsatte barn.

Tema for oppgaven har vært barn i barnehage som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Hovedproblemstillingen var: "Hva legger behandlere i BUP vekt på i veiledning til barnehagepersonale?" Svaret på dette spørsmålet er at de legger vekt på de temaene jeg beskrev over, som konklusjoner på underproblemstillingene. De begrunner valg av temaene ved å forklare hva som er barnets behov, personalets behov og deres egne erfaringer fra arbeid med overgrepsutsatte barn. I tillegg til å beskrive de aktuelle temaene, gir de metodiske eksempler fra veiledningen. De beskriver valg av temaer og metodikk for temaene som er i samsvar med deres egne erfaringer fra terapi og

---

veiledning. De mener BUP kan gi nødvendig veiledning til personalet i barnehagen om oppfølging av overgrepsutsatte barn. De anerkjenner barnehagen som en viktig arena for disse barna, og mener personalet kan gjøre en god jobb for å støtte dem, dersom de har kompetanse og får den støtten de trenger.

I intervjuene om oppfølging har informantene bekreftet at seksuelle overgrep mot små barn er et vanskelig tema. De har beskrevet arbeid som viser at det de gjør er i tråd med nasjonale retningslinjer for veiledning til barnehager i overgrepssaker. Det var vanskelig å finne behandlere med erfaring fra praktisk veiledning, i det kan det ligge at det er få overgrepsutsatte førskolebarn som får behandling i BUP. I veiledningen til barnehagepersonale har informantene lagt vekt på normalisering. De retter i stor grad oppmerksomheten mot overgrepsutsatte barns samspill med barn og voksne i barnehagen. Det er utagerende barn som er mest synlige, de tilbaketrukne barna får mindre oppmerksomhet i informantenes beskrivelser. Barnehagepersonalet trenger veiledning fra BUP for å styrke sin kompetanse i arbeid med overgrepsutsatte barn og for å tåle belastninger dette arbeidet medfører. Både behandlere i BUP og personalet i barnehagene strever med en usikkerhet på om overgrepene mot barna er stoppet, dette er en del av den virkeligheten oppfølgingen av barna foregår i.

En informant sa at overgrepsutsatte barn *”vil ikke bare kunne skremme eller bevege folk i BUP, men de vil skremme og bevege absolutt alle andre mennesker de omgås, også ”*. Det synes ut fra informantenes beskrivelser som spisskompetanse fra behandlere i 2. linjetjenesten er helt nødvendig for personalet i barnehagene i deres arbeid med oppfølging av overgrepsutsatte barn. Det skaper derfor bekymring at det var vanskelig å finne behandlere i BUP som hadde erfaring med denne typen veiledning, fordi det ut fra forekomsten er grunn til å anta det finnes barn med vansker relatert til seksuelle overgrep i barnehagene. Det kan være en utfordring framover å rette mer oppmerksomhet mot samarbeidet mellom BUP og barnehage om barn i førskolealder som har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Kildeliste

- Barnehaeloven. Lov om barnehager av 5. mai 1995 nr.19 med senere endringer.*
- Befring, Edvard (2002): *Forskningsmetode, etikk og statistikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Benum, Kirsten og Boe, Toril Ursin (1997): Dissosiasjon som beskyttelse mot overgrep. Forståelse og behandling. I: *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. Suppl. Vol. 34, suppl. nr. 1, s. 81-91.
- Borge, Anne I. Helmen (2003): *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Browne, Angela og David Finkelhor (1986): Impact of Child Sexual Abuse: A Review of the Research. I: *Psychological Bulletin*. Vol. 99, No. 1, s. 66-77.
- Dalen, Monica (2004): *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dyregrov, Atle (2004): *Barn og traumer, en håndbok for foreldre og hjelpere*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gall, Meredith D., Gall, Joyce P. og Borg, Walter R. (2003): *Educational Research. An introduction*. New York: Longman Publishers.
- Helsepersonelloven. Lov om helsepersonell av 2.juli 1999 nr. 64 med senere endringer.*
- Holmen, Henriette Gladsø (2004): "Seksuelle overgrep mot barn: Hjelpeapparatets rolle." I: *Spesialpedagogikk*, Årg. 69, nr. 8, 2004, s. 36-39.
- Hundeide, Karsten (2005): *Barns livsverden: Sosiokulturelle rammer for barns utvikling*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Ihle, Marit (2000): *Seksuelle overgrepssaker i barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker*. Oslo: Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn (NRSB), 1/11.
- Johannessen, Eva, Erling Kokkersvold og Liv Vedeler (2004): *Rådgivning. Tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Johansson, Morten (2001): *Barnevernets registrering av seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn (NRSB).
- Kalleberg, Ragnvald (1996): Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I: Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

-
- Killén, Kari (2004 a): *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget
- Killén, Kari (2004 b): *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Kirkengen, Anna L. (2005): *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, Steinar (2005): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Kvam, Marit Hoem (2001): *Seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Maxwell, Joseph A.(1992): Understanding and Validity in Qualitative Research. I: *Harvard Educational Review*. Vol. 62 No. 3.
- Mossige, Svein (1997): Terapi med overgrepsutsatte barn: Et narrativt perspektiv. I: *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. Suppl. Vol. 34, suppl. nr. 1, s. 30-36.
- Myhren, Linda og Silje Steinsbekk (2000): *Avdekking av seksuelle overgrep mot små barn*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rammeplan for barnehagen* (1997). Oslo: Barne- og familiedepartementet. Q-0903
- Rønning, Grethe Steen (1996) *Rammeplan for barnehagen – hva så?* Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Rye, Henning (2002): *Tidlig hjelp til bedre samspill*. Gyldendal Norsk Forlag
- Sagbakken, Anne og Berit Aanderaa (1993): *Barnevern i barnehagen – en felles utfordring*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Schofield, Janet Ward (1990): Increasing the Generalizability of Qualitative Research. I: *Qualitative Inquiry in education. The Continuing debate*. USA: Columbia University
- Skogen, Kjell (2006): Case- forskning. I: *Masteroppgaven i pedagogikk og spesialpedagogikk*. Kåre Fuglestad og Kjell Skogen (red.). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Sosial- og helsedirektoratet i samarbeid med Barne- og familiedepartementet (2003). *Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet*. Oslo: Trykksaksekspedisjonen
- Straffeloven. Alminnelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr.10 med senere endringer*.
- Strauss, Anselm og Juliet Corbin (1996): *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory. Procedures and Techniques*. London: Sage
- Sætre, Marianne (1997): Samfunnsproblemet som "forsvant". En kritikk av tendensen til å minimalisere omfanget av seksuelle overgrep mot barn. I: *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. Suppl. Vol. 34, suppl. nr. 1, s. 53-61.
- Terr, Leonore C. (1981): Forbidden games. I: *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*. 20, s. 741-760.

Theophilakis, Mary (1997): De misbrukte barna – og individualterapi. I: *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. Suppl. Vol. 34, suppl. nr. 1, s. 8-14.

Toverud, Ruth (1997): Traume og lek – sett i lys av terapeutisk dialog med barn og ungdom etter seksuelle overgrep. I: *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. Suppl. Vol. 34, suppl. nr. 1, s. 24-29.

Aase, Kari A. (2001): Tillit er det beste botemiddel. I: *Tidsskriftet sykepleien*. Årg. 89, nr. 9.

Aasland, Margrete Wiede (2004): ”- si det til noen-”. *En bok om seksuelle overgrep mot barn og unge*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjon til mulige informanter i BUP om masteroppgave prosjektet ”Veiledning til førskolelærere om arbeid med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Vedlegg 2: Henvendelse om masterprosjekt i spesialpedagogikk.

Vedlegg 3: Bruk av informasjon fra intervjuer i masteroppgave.

Vedlegg 4: Intervjuguide.

Vedlegg 5: Kategorier for åpen og aksial koding, basert på intervjuguide.

Vedlegg 6: Kategorier for selektiv koding

Vedlegg 1

INFORMASJON TIL MULIGE INFORMANTER I BUP OM MASTER – OPPGAVEPROSJEKTET ”VEILEDNING TIL FØRSKOLELÆRERE OM ARBEID MED BARN SOM HAR VÆRT UTSATT FOR SEKSUELLE OVERGREP”

Jeg er masterstudent ved Institutt for spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og ønsker å intervjuer spesialpedagoger eller psykologer som er veiledere i BUP, om deres erfaringer med veiledning til førskolelærere som arbeider med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Jeg ønsker å ha fokus på den veiledningen som gis om hvordan førskolelærere kan arbeide med barna etter at overgrep er avdekket. Masteroppgaven tenkes levert i nov. 06, og jeg håper å kunne gjennomføre intervjuene i mai og juni 06.

Problemstilling for masteroppgaven er:

”Hvilke temaer legger spesialpedagoger og psykologer i BUP vekt på i veiledning til førskolelærere som arbeider med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep?”

Formålet med prosjektet skal være å studere

- hvordan støtte og hjelp veiledere i BUP mener førskolebarn som har vært utsatt for seksuelle overgrep trenger, i den tiden de er i barnehagen, og hvordan veilederne tenker at førskolelærerne kan arbeide for at barna i størst mulig grad skal kunne bli møtt på det som er mest vesentlig.

Veilederne tanker om veiledning knyttet til arbeid med førskolebarn som har vært utsatt for seksuelle overgrep er viktig. Innsikten veilederne kan bidra med, kan være utgangspunkt for et videre arbeid med å forbedre barnehagesituasjonen for barna, bl.a. ved at temaer veilederne har sett at førskolelærerne trenger mer kunnskap om eller støtte på, kommer i fokus. Arbeidet veilederne gjør overfor førskolelærerne kan også bli tydeliggjort og dokumentert.

Dersom du er spesialpedagog eller psykolog og veileder i BUP, har erfaring fra veiledning etter avdekkingsfasen knyttet til førskolebarn som har vært utsatt for

seksuelle overgrep, og har lyst og anledning til å formulere tanker du har rundt dette arbeidet i et intervju på ca. 30 min. ut fra noen få spørsmål/temaer, kan du delta i dette prosjektet. De som deltar som informanter må skrive under på at de vet hva prosjektet innebærer, og at de aksepterer at den informasjonen de gir, vil bli brukt i masteroppgaven. Deltagelsen i prosjektet er frivillig og alle personopplysninger vil bli anonymisert. Det er mulig å trekke seg fra prosjektet gjennom hele prosessen, og informasjonen man har gitt vil da bli slettet. Alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt og alt intervjumateriale vil bli slettet etter at masteroppgaven er levert.

I arbeidet med masteroppgaven har jeg fått tildelt en veileder gjennom ISP, UiO. Min veileder er Åse Egge, Barne- og Ungdomspsykiatrisk poliklinikk, Asker.

Dette informasjonsbrevet sendes til BUP i flere distrikter på Østlandet.

Dersom du er interessert i å bli intervjuet i dette prosjektet, kan du ta kontakt med meg på **mobiltlf. nr.** xxxxxxxxxx, eller på e- post: xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx.

Med vennlig hilsen

Inger Bang Carlsen

Vedlegg 2 Henvendelse om masterprosjekt i spesialpedagogikk

Jeg heter Inger Bang Carlsen og er førskolelærer og spesialpedagog. Jeg er nå masterstudent ved ISP ved Universitetet i Oslo. I forbindelse med masteroppgaven min skal jeg gjøre en undersøkelse om hvordan barn i førskolealder som har blitt utsatt for seksuelle overgrep, blir fulgt opp i barnehagen etter fasen med avdekking av overgrepene. Jeg vil gjerne intervjuve veiledere i BUP om deres veiledning med førskolelærere som har overgrepsutsatte barn i sin barnehagegruppe.

Jeg henvender meg til xxxxxxxx nå, fordi jeg lurer på om noen i deres team kan være informanter i mitt prosjekt. Dersom det er mulig, vil jeg be om at dere kan ta opp denne henvendelsen i et teammøte hos dere. Jeg har skrevet et informasjonsbrev til evt. informanter som jeg legger ved dette brevet. Jeg håper informasjonsskrivet kan formidles til veilederne i deres team. De som evt. kan tenke seg å delta som informanter, kan ta kontakt med meg på tlf. eller e- post.

Jeg har skrevet at jeg ønsker å snakke med veiledere som er spesialpedagoger eller psykologer, men dersom det hos dere er andre yrkesgrupper som veileder førskolelærere i saker om seksuelle overgrep mot førskolebarn, kan det være interessant for meg å snakke med dem også. Jeg har i utgangspunktet tenkt på spesialpedagoger og psykologer som veiledere jeg vil snakke med fordi jeg skal skrive en spesialpedagogisk masteroppgave, og fordi den litteraturen jeg har funnet om hva det er viktig å legge vekt på i møte med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, i stor grad er skrevet av psykologer, og jeg må forankre min oppgave både i spesialpedagogisk praksis og i faglitteratur.

Jeg håper noen hos dere kan være interessert i å være informanter, og kan ta kontakt med meg om oppfølging av denne henvendelsen.

Med vennlig hilsen

Inger Bang Carlsen

Vedlegg 3**BRUK AV INFORMASJON FRA INTERVJUER I MASTEROPPGAVE**

Jeg bekrefter at jeg er blitt informert om Inger Bang Carlsens masteroppgaveprosjekt om veiledning fra BUP til barnehager. Prosjektet tar for seg arbeid med førskolebarn med vansker som antas å ha sammenheng med at de har vært utsatt for seksuelle overgrep.

Jeg gir tillatelse til at den informasjonen jeg gir i intervju som informant i dette prosjektet, kan brukes i masteroppgaven i anonymisert form. Anonymiseringen av dataene skal følge retningslinjer fra Norsk Forskningsråd og Datatilsynet.

Sted og dato:

.....

Underskrift:

.....

Vedlegg 4**INTERVJUGUIDE****1. Yrkesbakgrunn****2. Henvisninger**

- Fra hvem
- Årsaker
- Alder
- Tidligere hjelp

3. Evt. spesielle aspekter ved denne typen vansker

- Henvisninger
- Barnas situasjon/behov
- Behandlingsopplegg

4. Informantenes egne arbeidsoppgaver og opplevelser**5. Veiledning til førskolelærere**

- Tema
- Omfang
- Målsetninger

6. Støtte til barnet i barnehagen

- Viktigste behov
- Hva skal til for å kunne gi det viktigste

7. Samarbeid med andre etater**8. Mulig forebygging****9. Andre aspekter**

Vedlegg 5

Kategorier for åpen og aksial koding, basert på intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon:

Tema 1: Informantenes yrkesbakgrunn

- Utdanning
- Praksis

Tema 2: Henvisninger

- Henvisende instanser
- Bakgrunn for henvisning
- Barnets alder ved henvisning
- Evt. tidligere hjelp til barnet

Tema 3: Spesielle aspekter ved overgrepssaker

- Barnets behov
- Aspekter ved behandling

Utgangspunkt for veiledning/ sammenlikningsgrunnlag:

Tema 4: Informantenes egne erfaringer i arbeid med overgrepsutsatte barn

- Arbeidsoppgaver
- Opplevelser

Arbeidet i barnehagen:

Tema 5: Veiledning til barnehagepersonale

- Målsetninger for veiledning
- Temaer
- Omfang og varighet

Tema 6: Støtte til barnet i barnehagen

- Barnets viktigste behov
- Støttetiltak
- Betingelser for støtte

Samarbeid rundt barnet:**Tema 7: Samarbeid mellom ulike instanser i overgrepssaker**

- PPT
- Barnevern
- Politi/Rettsvesen

Videre arbeid med temaet seksuelle overgrep mot små barn:**Tema 8: Forebygging**

- Rettet mot barnehager
- Rettet mot andre deler av samfunnet

Utdypninger og utelatte temaer:**Tema 9: Andre aspekter**

Vedlegg 6

Kategorier for selektiv koding

Støttetiltak for barnet i barnehagen:

Kontakt mellom personalet og

- Foreldre
- Barnevern/Politi
- PPT

Struktur

- Rutiner
- Forberedelser
- Forutsigbarhet

Samspill

- Tillit
- Trygghet
- Mestring
- Nye erfaringer

Atferd

- Regler
- Grenser
- Konstruktiv atferd
- Destruktiv atferd

Støtte som styrker personalet i arbeidet med å hjelpe barnet:

Bevissthet om barnehagens rolle

- Bidrag til avdekking av overgrep
- Gjenopprettelse av tillit og trygghet
- Bidrag til positive erfaringer for barnet

Kunnskap

- Konsekvenser av seksuelle overgrep
- Saksgang ved mistanke om overgrep
- Praktisk arbeid i barnehagen

Kompetanse i samspill

- Syn på barnet
- Relasjonsbygging
- Samtale med barn
- Lek/ aktiviteter

Bearbeiding av opplevelser og følelser

- Trygghet i arbeidet
- Bearbeiding av hendelser
- Bearbeiding av følelser

Informantenes erfaringer som utgangspunkt og sammenlikningsgrunnlag**Arbeid i BUP**

- Terapi med barnet
- Familiearbeid
- Veiledning i barnehage
- Annet arbeid

Opplevelser og følelser

- Syn på eget arbeid
- Belastninger
- Engasjement